

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anders Hamlin

Förvaltningsdomstols
utredningsansvar vid mål om
tvångsvård av barn

Examensarbete
20 poäng

Titti Mattsson

Offentlig rätt

VT 08

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte	5
1.2 Utgångspunkt	5
1.3 Frågeställning	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Avgränsningar	6
1.6 Disposition	7
2 BEGREPPEN UTREDNING OCH UTREDNINGSANSVAR	8
3 FÖRVALTNINGSDOMSTOLS ALLMÄNNA UTREDNINGSANSVAR	10
3.1 Utredningsansvaret enligt 8 § FPL och ramarna för domstols avgörande	10
3.1.1 Ramarna för domstols avgörande	12
3.1.2 Sammanfattning	13
3.2 Om utredningsansvar i praxis	14
3.2.1 Mål från Regeringsrätten	14
3.2.2 Mål från Migrationsöverdomstolen	19
3.2.3 Ett JO-beslut	20
3.2.4 Sammanfattning av praxis	21
3.3 Om utredningsansvar i doktrin	23
3.3.1 Gustaf Petré	23
3.3.2 Bertil Wennergren	24
3.3.3 Rune Lavin	26
3.3.4 Sammanfattning av doktrin	28

4	TVÅNGSVÅRD ENLIGT LVU	30
4.1	LVU	30
4.1.1	Miljöfallen	31
4.1.2	Beteendefallen	32
4.1.3	Samtycket	33
4.2	Socialnämndens del i utredningsarbetet	34
4.3	Den enskilde som part och del i utredningsarbetet	36
4.4	Principen om barnets bästa i utredningsarbetet	37
4.5	Övrigt om utredningen i LVU-mål	39
4.5.1	Muntlighet	39
4.5.2	Flerpartsprocess med flera intressen	40
4.5.3	Parternas möjlighet att påverka domstols beslutsunderlag	40
4.6	Beviskrav i LVU-mål	41
4.7	Sammanfattning	42
5	TRE INTERVJUER	45
6	AVSLUTANDE ANALYS	48
7	SLUTSATS	52
	BILAGA A	53
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	55
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Summary

English title: Administrative court's duty to investigate a case concerning statutory care of children.

The proceeding in Swedish public administrative courts is regulated by the förvaltningsprocesslag (law of administrative proceeding). According to the 8 § in this law the court shall investigate a case by its nature. This paragraph gives the public administrative courts a duty to investigate their cases. The same paragraph declares that when necessary, the court notifies how the investigation should be complemented. The text of the paragraph does not describe the necessary considerations when determining a case's nature, or determining when a court should notify how the investigation should be complemented. The importance to know the meaning of this regulation is significant in statutory care proceedings concerning children, which is the subject of this graduate thesis. The purpose of the thesis is to determine administrative court's duty to investigate a case concerning statutory care of children.

Referring to the conducted analysis, a conclusion is that an administrative court should be responsible of acting actively in order to make sure that the investigation in a case concerning statutory care of children does not become insufficient. The support for this conclusion can be found in the objective to reach a material correct decision which is mentioned in all examined sources of law. Through striving towards a material correct decision, the purpose of the law that is under the courts examination can be provided. Court practice shows that the activity of a court is particularly demanded when it comes to legislation which purpose is to protect individuals. Furthermore, the law of statutory care of children contains special paragraphs that mention what must be investigated and concluded, to reach a material correct decision when applying the law.

This thesis consists of four parts. The first part, chapter 3, examines available law sources concerning administrative court's general duty to investigate a case. The purpose of this part is to find a general standpoint for a discussion about the court's duty in cases about statutory care of children. The second part, chapter 4, examines the material regulation of statutory care of children. The main purpose of this part is to see what is to be fulfilled for applying the rules of statutory care and to show the specific elements in a case about statutory care of children. The third part, chapter 5, shows how an administrative court can act for the investigation in a case about statutory care of children. The study in this part consists of three summarized interviews with people who have taken the role as the administrative court in a proceeding about statutory care of children. The fourth part, chapter 6, analyses the administrative court's obligation to investigate a case about statutory care of children.

The method that is used for the analysis of this thesis is "legal". This means that consideration has been taken to the hierarchy of the examined sources of law. The purpose of this thesis and the characteristic of the sources that where to be analyzed motivated the use of this method.

Sammanfattning

Handläggningen vid de allmänna förvaltningsdomstolarna regleras av förvaltningsprocesslagen. Enligt denna lags 8 § skall rätten tillse att mål blir utrett som dess beskaffenhet kräver. Denna paragraf ger således de allmänna förvaltningsdomstolarna en utredningsskyldighet vid handläggningen av ett mål. Samma paragraf anger att rätten efter behov anvisar hur utredningen i ett mål bör kompletteras. Paragrafens ordalydelse beskriver dock inte vad som skall beaktas vid bedömningen av ett måls beskaffenhet eller vad som avgör när det finns ett behov av att rätten anger hur utredningen i ett mål bör kompletteras. Vikten av att ha kunskap om domstols utredningsskyldighet är av stor betydelse vid prövning av mål om tvångsvård av barn, vilket också är ämnet för detta examensarbete. Syftet med den analys som görs är att fastställa domstols utredningsskyldighet vid handläggningen av mål om tvångsvård av barn.

Den slutsats som analysen ger är att förvaltningsdomstol bör vara skyldig att agera aktivt för att utredningen i ett mål om tvångsvård av barn inte blir bristfällig. Stöd för denna slutsats finns i de rättskällor som har undersökts då de anger att målsättningen för utredningen i ett mål är att nå ett materiellt riktigt beslut. Genom att domstol under handläggningen strävar efter att nå ett materiellt riktigt beslut, är förutsättningarna bättre för att syftet med den lag som prövas erhålls. I praxis anges denna målsättning vara särskilt påkallad när det gäller beslut om skyddslagstiftning. I LVU finns det också regler som anger vad som måste utredas och beaktas för att beslut skall vara materiellt riktigt.

Analysen i detta arbete består huvudsakligen av fyra delar. Den första delen, kapitel 3, behandlar rättskällor som allmänt berör domstols utredningsskyldighet. Syftet med denna del är att skapa en allmän utgångspunkt för ett resonemang om rättens utredningsskyldighet i mål om tvångsvård av barn. Den andra delen, kapitel 4, behandlar de materiella bestämmelserna i LVU. Meningen med denna del är att få svar på vad som krävs för ett beslut om tvångsvård enligt LVU, samt undersöka vilken karaktär ett LVU-mål kan ha. Den tredje delen, kapitel 5, består av tre sammanfattade intervjuer med praktiker som har intagit rollen som domstol vid handläggningen av ett LVU-mål. Intervjuerna visar hur förvaltningsdomstol kan agera för utredningen i ett LVU-mål. Den fjärde delen är en avslutande analys som gör anspråk på att ge ett svar på frågan om förvaltningsdomstols utredningsskyldighet i mål om tvångsvård av barn.

Metoden som har använts för detta arbete är rättsdogmatisk. Detta innebär i huvudsak att hänsyn har tagits till de analyserade rättskällornas hierarki. Arbetets frågeställning och de källor som därmed bör behandlas motiverar användandet av denna metod.

Förord

Det finns många att tacka för uppkomsten av detta arbete. En av dessa är min handledare Titti Mattsson som med stor kunskap och kloka råd har hjälpt mig under arbetets gång. Vidare har Ann-Charlotte Borlid, Peder Liljeqvist och Christer Robsahm hjälpt mig med arbetet genom att låta sig intervjuas. Jag vill också tacka er som hjälpt mig att få kontakt med de nyss nämnda. Kontakten med er alla har varit mycket inspirerande.

Jag vill också tacka alla mina vänner som stått ut med att jag ofta har prioriterat denna uppsats först. Nu är min tid er.

Sist, men inte minst, utan mest - vill jag tacka dig Sara som alltid gett mig det stöd jag behöver. Din och Agnes kärlek överträffar allt.

Tack alla för er insats!

Malmö den 18 mars 2008

Anders Hamlin

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FL	Förvaltningslag (1986:223)
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
HSAN	Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling

1 Inledning

Vid allmän förvaltningsdomstol är det i huvudsak förvaltningsprocesslagen som reglerar förvaltningsprocessen. Denna lag består av drygt 50 paragrafer som anger hur verksamheten vid handläggningen av ett mål skall fortgå. 8 § FPL anger att rätten skall se till att ett mål blir utrett som dess beskaffenhet kräver. Det utredningsansvar som anges i denna paragraf är vad som behandlas i detta arbete. Samma paragraf föreskriver att rätten vid behov skall anvisa hur utredningen i ett mål bör kompletteras. Den närmare innebörden av den roll som förvaltningsdomstol tilldelas genom denna bestämmelse går inte att utläsa från paragrafens ordalydelse. Ett intresse att närmare ta reda på dess innebörd väcks därför.

För den enskilde borde frågan om domstols utredningsansvar få särskild betydelse då det allmänna begär att förvaltningsdomstol skall meddela ett beslut som beviljar åtgärd genom tvång. Ett exempel på en sådan situation är då en socialnämnd ansöker om vård enligt LVU. Ett beslut om en beviljad ansökan om vård enligt LVU kan för enskild som ansökan avser, och övriga enskilda som berörs, medföra att ingrepp i deras privatliv får genomföras med tvång. Parallellt finns det ett intresse i att åtgärden beviljas eftersom syftet bakom eventuellt tvång med stöd av LVU är att kunna skydda enskild mot skada. Utifrån denna nu angivna bild borde det kunna antas att ett beslut kräver omfattande utredning.

Vid intresse för förvaltningsdomstols utredningsansvar i LVU-mål blir det intressanta att utreda vilken skyldighet rätten har för insamlandet av den utredning som den grundar sitt beslut på. Därtill finns det regler i LVU som anger att ett beslut med stöd i samma lag, skall avgöras efter vad som är bäst för den som fråga om vård avser. Detta borde påverka det utredningsarbete som sker vid domstol. Temat för denna uppsats har därför blivit att behandla frågan om domstols utredningsansvar vid handläggningen av LVU-mål.

1.1 Syfte

Det övergripande syftet med denna uppsats är att utreda och fastställa förvaltningsdomstols utredningsansvar vid handläggningen av LVU-mål.

1.2 Utgångspunkt

Utgångspunkten för detta arbete är att det skall gå att fastställa förvaltningsdomstols utredningsansvar i LVU-mål med en viss precision med hjälp av befintliga rättsskällor. Som grund för detta kan nämnas att det i en rättsstat krävs ett mått av förutsebarhet får att göra anspråk på rättssäkerhet - framför allt vid handläggningen av ett LVU-mål eftersom ett beslut kan medföra att tvång vidtas mot enskild.

Därutöver måste man också kunna uppnå en viss precision för att kunna utkräva ansvarighet. För ansvarighet förutsätts i ett första led att ett

ansvar skall kunna fastställas. Detta torde teoretiskt gälla generellt, men i ett juridiskt sammanhang måste det gå att fastställa ett ansvar för att en påföljd skall kunna utkrävas enligt svensk rätt.

1.3 Frågeställning

Vilket utredningsansvar har förvaltningsdomstol vid handläggningen av LVU-mål?

1.4 Metod och material

Huvudsakligen används en rättsdogmatisk metod i detta arbete. Användandet av denna metod motiveras av de källor som behandlas och att utredningen för detta arbetes frågeställning kräver att rättskällornas hierarki beaktas.

De källor som väsentligen används är lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Urvalet av material har gjorts efter arbetets frågeställning. Således används lagtext, förarbeten, praxis och doktrin som samfällt kan skildra domstols utredningsansvar i LVU-mål.

Vad gäller praxis har Regeringsrätten inte tagit beslut om domstols utredningsansvar i LVU-mål med utgångspunkt i 8 § FPL. Den praxis som framställs i detta arbete återger dock domstols utredningsansvar i andra typer av mål. Överdomstols tillämpning av 8 § FPL, och resonemang därom, är av betydelse vid en undersökning av domstols utredningsansvar i LVU-mål; domskälen i dessa mål bör sannolikt ange förvaltningsdomstols roll i utredningsarbetet och skäl där för.¹

Detta arbete har också fått ett tillskott av empiri som består av tre sammanfattade intervjuer. De tre intervjuade har som domare intagit rollen som "rätten" enligt 8 § FPL. Deras erfarenhet bidrar med att skapa en bild av hur domstol kan agera vid utredningsarbetet under handläggningen av ett LVU-mål. Intervjuerna och en mer detaljerad beskrivning av tillvägagångssätt återfinns under rubriken Tre intervjuer.

1.5 Avgränsningar

För undersökningen av domstols utredningsansvar i LVU-mål behandlas i huvudsak beslut enligt 2 och 3 §§ LVU. Den del som behandlar praxis om domstols utredningsansvar är inte uttömmande, utan ett visst urval har gjorts. Urvalet av praxis förklaras närmare i kapitel 3.2.

¹ Se SFS 1971:291, 30 §.

1.6 Disposition

I det nästkommande kapitlet diskuteras allmänt begreppen utredning och utredningsansvar för att därefter ge dem en innebörd i den fortsatta behandlingen. I det efterkommande kapitlet behandlas domstols utredningsansvar allmänt utifrån förarbeten, praxis och doktrin. I nästa kapitel behandlas de materiella reglerna för ett beslut om vård enligt 2 och 3 §§ LVU. Vidare behandlas parternas del i utredningsarbetet under handläggningen av ett mål vid förvaltningsdomstol. Därefter kommer kapitlet som återger intervjuerna. Efter detta kommer en avslutande analys som anger förvaltningsdomstols utredningsansvar, vars svar även presenteras under rubriken Slutsats.

2 Begreppen utredning och utredningsansvar

I lagtexten eller i förarbetena ges ingen enskild eller utförlig förklaring till vad det är som åsyftas med termen utredning. Det som anges är dock att processens aktörer - part inför domstol samt domstolen själv - i varierande utsträckning står för den fullständiga utredningen av ett mål.² Vidare är det övergripande syftet med en domstolsprocess att en domstol skall komma fram till ett beslut, vars slutledning och överväganden grundas på befintlig utredning.³ Utredningens syfte är alltså att skapa ett beslutsunderlag. Med detta som utgångspunkt borde aktörernas aktiviteter med att skapa ett beslutsunderlag i en process kunna visa vad begreppet utredning innefattar.

När det gäller aktörernas aktiviteter varierar dessa beroende på vilken typ av mål det är fråga om. Exempelvis skiljer sig aktiviteterna åt om det är fråga om ett mål som enskild initierat genom ansökan för få ett gynnande beslut, eller om det är fråga om ett mål som det allmänna initierat gentemot enskild som är att betrakta som betungande för densamme. Därtill ger officialprincipen att domstol skall agera olika i dessa fall.⁴

Eftersom förvaltningsprocessen är präglad av officialprincipen har domstolen också en varierad möjlighet att påverka utredningen beroende på vilken typ av mål det är som handläggs. Det innebär bland annat att domstolen ensamt kan ta initiativ till att komplettera utredningen i ett mål. Dessa initiativ sker normalt genom processledning men kan även ske genom remissförfarande och dylikt.⁵ Ett initiativtagande av domstol medför att den kan påverka parternas anförande av olika fakta. En domstol blir på så sätt delaktig, men även styrande i informationssamlandet. Officialprincipen kan också innebära att domstolen inte alltid styrs av parternas processhandlingar. Sammantaget både påbjuder och ålägger denna princip i olika grad aktivitet från domstolen. Om processen på behandlade punkter i stället hade varit präglad av förhandlingsprincipen hade domstolen förväntats vara inaktiv.⁶

Vad som är gemensamt för alla mål är dock att någon part vill att en domstol skall ta beslut i en fråga - part initierar en process. Genom bland annat anförande av yrkande och omständigheter/grund för yrkandet kan part informera domstolen om varför den anser att ett särskilt beslut skall tas.⁷ På så sätt anbringas information hos domstolen som utgör en del av utredningen. På samma sätt utgör en motparts anförande en del av utredningen vid en domstol. Vidare kan parterna påverka utredningen i olika riktningar genom sina processhandlingar - yrkanden, medgivanden, bestridanden, invändningar och vitsordanden.⁸ Det finns dock ingen allmän

² Prop. 1971:30, s. 530.

³ Grunden för ett beslut enligt FPL avgränsas och bestäms bland annat av 29 och 30 §§.

⁴ H. Ragnemalm, Förvaltningsprocessrättens grunder, 2007, s. 78 f.

⁵ SFS 1971:291, 8 och 24 §§.

⁶ SOU 1991:106 Del A, s. 513.

⁷ SFS 1971:291, 4 §.

⁸ SFS 1971:291, 17 §.

regel i förvaltningsprocessen som ger svar på hur mycket en part kan påverka ett måls utredning genom sina processhandlingar.

Enligt FPL är en domstol i princip bunden av vad som yrkas i ett mål, men undantag kan göras då det är till det bättre för enskild under förutsättning att det inte är till nackdel för annan enskilds intressen.⁹ Förutom detta skall domstolens beslut grundas på handlingarna i målet tillsammans med andra fakta som företetts under handläggningen.¹⁰ Dessa regler tillsammans kan betraktas som att de utgör processens ram, som i sin tur även påverkar omfattningen av målets utredning, framför allt då reglerna styr domstolens valmöjlighet av beslut. Beslutet skall, som nämnts, i princip tas efter vad som yrkats, och beslutsunderlagets omfattning begränsas till vad som framlagts vid domstolen. I särskilda fall har domstolen även en möjlighet att avvisa överflödigt utredning.¹¹

Det finns en terminologi som delar in den information som parterna inger till domstolen i tre typer av fakta. De omständigheter en part anger, som är av omedelbar betydelse för utgången av ett mål, kallas rättsfakta. Ett exempel på detta är när socialnämnden i ett LVU-mål anför att enskild till följd av missbruk/omständigheter har ett beteende som är skadligt för dennes hälsa och utveckling. Det part sedan anför för att visa att åberopad rättsfakta föreligger, dvs. att anförda omständigheter föreligger, kallas bevisfakta. Ett exempel på detta är när en socialnämnd vid en ansökan om tvångsvård på grund av beteende hänvisar till dokumentation om frekvent användande av droger som tillsammans visar ett missbruk. Andra fakta som inte är att hänföra till rättsfakta, eller bevisfakta, kallas hjälpfakta.¹²

Sammanfattningsvis blir det enligt min uppfattning förenat med vissa svårigheter att ge en skarpt avgränsad definition av termen utredning med beaktande av aktörernas varierande aktiviteter, framför allt med tanke på den stora variationen av olika typer av mål som handläggs och att de olika materiella bestämmelserna varierar med typ av mål. En utredning som sådan består dock elementärt av information. Denna information kan delas in i rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta som inskaffas på olika sätt av aktörerna under en process för att domstolen avslutningsvis skall ha tillräckligt material för ett beslut. Därtill finns det vissa regler som begränsar vilken fakta som domstolen får använda sig av vid ett beslut.

Till följd av det ovan nämnda kommer termen utredning i detta arbete att avse *aktörernas aktivitet med att skaffa information om ett måls rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta, men också att avse den samlade information som utgör beslutsunderlaget för en domstol i beslutsskedet*. Termen utredningsansvar kommer då att avse *det ansvar som åvilar en aktör att anskaffa den information som behövs för att en domstols beslutsunderlag skall kunna anses som tillräckligt*.

⁹ SFS 1971:291, 29 §.

¹⁰ SFS 1971:291, 30 §.

¹¹ SFS 1971:291, 8 § 2 st.

¹² SOU 1991:106 Del A, s. 512; B. Wennergren, Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar, 2005, s. 149; P. Ekelöf, m.fl., Rättegång. Häfte 1, 2002, s. 40.

3 Förvaltningsdomstols allmänna utredningsansvar

I detta kapitel kommer förvaltningsdomstols allmänna utredningsansvar att undersökas enligt paragrafens ordalydelse jämte dess förarbeten, och därefter även i praxis och doktrin. Förutom detta kommer även ramarna för domstols avgörande att studeras då det har betydelse för omfånget av ett måls utredning.

Det kan diskuteras om det är korrekt att benämna något för domstols *allmänna* utredningsansvar eftersom ansvaret varierar efter varje måls beskaffenhet. Detta kapitel har dock för avsikt att ge en allomfattande bild av förvaltningsdomstols utredningsansvar genom att visa hur det varierar i olika typer av mål. Utifrån detta synsätt är det motiverat att diskutera det i form av förvaltningsdomstols *allmänna* utredningsansvar.

3.1 Utredningsansvaret enligt 8 § FPL och ramarna för domstols avgörande

8 § i FPL lyder enligt 1 st. - ”Rätten skall tillse att mål blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.”¹³ Det som anges i paragrafen, är med andra ord, att förvaltningsdomstolarna har ett utredningsansvar under handläggningen av ett mål. Detta ansvar varierar, som paragrafen anger, efter vilken typ av mål det är som handläggs. I propositionen till FPL anges det att det är domstolen som har det yttersta ansvaret för målets utredning. Samtidigt anges det att det är parterna själva som i stor utsträckning måste skaffa fram utredningen.¹⁴ Typexemplet som anges i propositionen på hur domstolen skall agera för att utredningen skall bli tillräcklig är att den normalt upplyser part om när dennes talan är i behov av komplettering.¹⁵ Enligt propositionen skall alltså domstolens utredningsansvar normalt ha verkan av att den tar initiativ genom processledning. Därmed får också ordalydelsen i 8 § 2 st. FPL ett sammanhang - ”Vid behov anvisar rätten hur utredningen bör kompletteras.”¹⁶ Den sista meningen i 8 § 2 st. FPL - ”Överflödigt utredning får avvisas.”¹⁷ - ger en domstol möjlighet att använda sig av fast materiell processledning då den anser att ”processen blir onödigt vidlyftig och långdragen”.¹⁸

I förarbetena beskrivs alltså hur utredningsansvaret normalt verkar genom processledning. Domstolens initiativtagande anges dock variera beroende på vilken typ av mål som handläggs, om enskild part har en offentlig motpart samt om enskild part har ett ombud.¹⁹ Betydelsen av

¹³ SFS 1971:291, 8 § 1 st.

¹⁴ Prop. 1971:30, s. 530.

¹⁵ A. a., s. 530.

¹⁶ SFS 1971:291, 8 § 2 st.

¹⁷ SFS 1971:291, 8 § 2 st.

¹⁸ Prop. 1971:30, s. 530.

¹⁹ A. a., s. 530.

förvaltningsdomstols processledning påtalas särskilt i det fall en enskild inte har ombud i ett enpartsmål och densamme har svårigheter med att hävda sin rätt - ”uppenbara brister och förbiseenden i enskilds talan”.²⁰ Det anges också att utrymmet för processledningen generellt är större vid enpartsmål än vid mål där enskild har en motpart. Utöver detta framhävs också vikten av att en domstol är objektiv och opartisk då den utövar sin processledande funktion. Till följd därav anges det, att i de fall då domstolen agerar processledande, skall den göra det öppet i förhållande till eventuell motpart.²¹

Processledning framställs dock inte som det enda domstol kan använda sig av vid behov om utförligare utredning. I förarbetena framhävs att det inte utesluts att domstol själv, i vissa fall, vidtar åtgärder som att skaffa in ”upplysninger och annat material från andra myndigheter”.²²

Utredningsansvaret som stipuleras i 8 § FPL kan härledas till officialprincipen. I förarbetena till FPL diskuterades det om det skulle vara officialprincipen eller förhandlingsprincipen som skulle präglade processen i förvaltningsdomstolarna. I departementspromemorian framhövdes att förhandlingsprincipen var utesluten som styrande princip för handläggningen vid förvaltningsdomstol. Skälen som angavs var att det - vid lagstiftande stund - i flera mål enbart fanns en part och att förutsättningarna för att skapa en förhandling mellan två parter därför inte fanns. Även i de mål som det fanns två parter ansågs prövningen ofta omfatta sådana frågor där parterna själva inte kunde tillåtas disponera över utredningen. Därtill angavs det att det i de flesta typer av mål fanns ett allmänintresse, varierade i styrka från fall till fall, av att förvaltningsdomstols avgöranden skulle vara materiellt riktiga.²³ Sammantaget motiverade detta att en förvaltningsdomstol både skulle ha rätt, och vara skyldig, att ta initiativ till att ett måls utredning kompletterades.²⁴ Departementschefens åsikt om detsamma var att officialprincipen skulle tillämpas vid handläggningen av mål hos förvaltningsdomstol. Detta innebar, enligt densamme, att det ytterst är domstolen som har ansvaret för utredningen i ett mål och att ansvaret sträcker sig olika långt beroende på vilken typ av mål det är som handläggs.²⁵

Det mer övergripande syftet till stipulerandet av bestämmelserna i 8 § FPL, och FPL i sin helhet, var att särskilja förvaltningsdomstolarna från de överprövande förvaltningsmyndigheterna, vilket i sin tur skulle få en viktig betydelse ur rättssäkerhetssynpunkt. Åtgärden som sådan skulle medföra - ”en mer juridiskt betonad och mer domstolsmässigt grundlig besvärprövning” - när besvär prövades vid förvaltningsdomstol i stället för

²⁰ Prop. 1971:30, s. 530.

²¹ A. a., s. 530.

²² A. a., s. 530.

²³ Ett materiellt beslut avgör i regel sakfrågan i ett ärende då det inte är fråga om ett interimistiskt beslut. I detta sammanhang avses mer då ett materiellt *riktigt* beslut omnämns; departementschefen gör här en koppling mellan utredningen i ett mål och förekomsten av ett materiellt riktigt beslut.

²⁴ Prop. 1971:30, s. 526.

²⁵ A. a., s. 529.

överordnad förvaltningsmyndighet.²⁶ Därtill skulle även domstolens handlingsfrihet vid förfarandet bli mer bunden och förutsebar för den enskilde. FPL med dess reglering var ett steg i denna riktning.²⁷ Den grundläggande frågan var, enligt departementschefen, - ”hur man skulle se på förvaltningsdomstolarnas karaktär och uppgifter”.²⁸ Vid en jämförelse med RB angav densamme att förvaltningsprocessen inte hade samma behov av att vara formbunden när det gäller otillbörligt handlande av motpart i processen. Skälen som angavs för detta var, att då enskild hade motpart, var denne offentlig, samt att officialprövningsprincipen var tillämplig - ”i praktiskt taget” - vid alla mål i förvaltningsdomstol.²⁹ Med andra ord, var syftet inte att skapa en formalistisk reglering av förvaltningsprocessen. Författningstexten som sådan skulle förtydliga och fastställa viktiga punkter i förvaltningsprocessen som skulle underlätta för allmänheten att föra talan vid domstol, men också underlätta handläggningen av mål för förvaltningsdomstolarna.³⁰

3.1.1 Ramarna för domstols avgörande

Enligt 29 § FPL skall domstols avgörande inte gå utöver vad som har yrkats i ett mål. Domstol får dock även utan yrkande besluta till det bättre för enskild om särskilda skäl föreligger och ett sådant beslut inte medför olägenhet för motstående enskilt intresse. Vidare ger paragrafens utformning en ram för ett måls prövning eftersom domstolens avgörande begränsas.

Resonemanget i förarbetena till denna reglering pendlade mellan en strikt förhållning till parts yrkande och rättens möjlighet till att bidra med materiell rättvisa genom att vara mindre bunden av parts processhandlingar.³¹ Departementschefen angav bland annat att domstols opartiskhet kunde skadas om dess prövning inte begränsades till de frågor som parterna önskade få prövade. Departementschefen ville dock inte avskära möjligheterna för domstol att döma till det bättre för enskild. Detta gällde då oavsett om det är enskild själv eller allmänpart som är yrkande i ett mål. Möjligheten till att besluta till det bättre skulle dock ses som en extraordinär åtgärd. Följden av detta resonemang blev då att förvaltningsdomstol, enligt huvudregeln, är bunden av vad som yrkats i ett mål, men kan då det inte är till men för motstående enskilt intresse, även besluta till det bättre för enskild.³²

Under diskussionen om regelns innebörd hade en remissinstans anfört att det i sociala mål var svårt att avgöra vad som är till det bättre för enskild. Departementschefen framförde då att domstol vid prövningen av sociala mål inte var bunden av yrkanden på samma sätt som i andra typer av

²⁶ Prop. 1971:30, s. 290 f.

²⁷ A. a., s. 291.

²⁸ A. a., s. 290.

²⁹ A. a., s. 291.

³⁰ A. a., s. 292.

³¹ A. a., s. 579 f.

³² A. a., s. 580.

mål. Enligt densamme medförde det att möjligheten att besluta till det bättre för enskild inte alls hade samma betydelse i sociala mål som i andra mål.³³

Departementschefen gjorde även ett kort uttalande om i vilken mån förvaltningsdomstol även var bunden av grund som part åberopat i ett mål. Frågan var enligt densamme alltför komplicerad för att lösas generellt och närmare utredning ansågs behövlig. Densamme angav dock att det vid administrativa tvångsåtgärder ”bör råda ganska stor frihet i dessa hänseenden”.³⁴

30 § FPL begränsar också domstols avgörande. Denna paragraf ger att domstols beslut inte får grundas på annat än ett måls handlingar och vad som för övrigt framkommit. Vidare skall det i ett beslut framgå vilka skäl som ligger till grund för detsamma. En förvaltningsdomstols avgörande av saken betecknas som dom och övriga avgöranden som beslut.³⁵

3.1.2 Sammanfattning

Förvaltningsdomstols utredningsansvar varierar efter vilken typ av mål det är som handläggs och efter partsförhållandena i ett mål. Vid handläggningen av ett ärende är det domstolen som har det yttersta ansvaret för utredningen. Samtidigt är det i stor utsträckning parterna i ett mål som måste förse domstol med utredning. Domstols utredningsansvar innebär därför i regel att den anvisar part om när dennes talan behöver kompletteras. Behovet av processledning framhävs i förarbetena särskilt vid enpartsmål och då part har svårighet med att ta till vara sin rätt. När domstol agerar processledande skall den göra det öppet i förhållande till eventuell motpart för att värna om sin objektivitet och opartiskhet. 8 § FPL 2 st. ger domstol möjlighet att avvisa överflödig utredning.

Förvaltningsdomstols utredningsansvar är att härleda till officialprincipen. Att lagstiftaren låtit officialprincipen prägla förvaltningsdomstols utredningsansvar beror dels på att det vid lagstiftande stund var vanligare med enpartsmål, dels på att parterna i tvåpartsprocesser inte kunde tillåtas disponera över utredningen i vissa mål.

Ett övergripande syfte med FPL var att särskilja förvaltningsdomstol från överprövande myndigheter – vilket ur rättsäkerhetssynpunkt framfördes som betydelsefullt. Syftet med FPL var inte att skapa en forbunden process utan att underlätta för allmänheten att föra talan vid domstol, samt underlätta handläggningen för förvaltningsdomstolarna.

Förvaltningsdomstols avgörande begränsas av 29 och 30 §§ FPL. 29 § FPL anger att domstol i regel skall döma efter vad som har yrkats i ett mål. Undantag kan göras i skärskilda fall om det inte är till nackdel för annan enskilds intresse. Vid sociala mål är domstol inte bunden av parts yrkande på samma sätt som i andra mål. När det gäller administrativa tvångsåtgärder har det i förarbetena till FPL uttalats att domstol i dessa mål inte bör vara stramt bunden till åberopade grunder. 30 § FPL begränsar vilket material som domstol får ta beslut över och ger även att de skäl som ligger till grund för ett beslut skall anges. Eftersom dessa två paragrafer begränsar domstols

³³ Prop. 1971:30, s. 581.

³⁴ A. a., s. 582.

³⁵ B. Wennergren, Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar, 2005, s. 300.

beslut i ett mål skapar de också en yttre gräns för förvaltningsdomstols utredning i ett mål.

3.2 Om utredningsansvar i praxis

I detta avsnitt kommer praxis att behandlas som anger hur domstols utredningsansvar enligt 8 § FPL skall verka. Den praxis som återges i detta arbete har påträffats vid genomgång av juridisk litteratur och vid sökning i rättsdatabaser.³⁶

Det övergripande syftet med att studera praxis i detta arbete är att finna svar på vilket utredningsansvar förvaltningsdomstol har vid handläggningen av LVU-mål. Eftersom praxis från Regeringsrätten om förvaltningsdomstols utredningsansvar vid handläggning av LVU-mål inte har påträffats får svar sökas i andra typer av mål som berör domstols utredningsansvar. Genom att studera dessa mål borde allmänna referenspunkter kunna urskiljas som i sin tur kan utgöra en grund för ett principiellt resonemang om domstols utredningsansvar vid handläggningen av LVU-mål.

Initialt har befintlig praxis från Regeringsrätten och Migrationsöverdomstolen om förvaltningsdomstols utredningsansvar studerats. Därefter har de mål valts ut som på ett tydligt sätt anger hur domstol skall agera för att utredningen i ett mål skall anses som tillräcklig. Det som söks är alltså domstolens roll i utredningsarbetet. Det JO-beslut som återges har valts för att det behandlar domstols utredningsansvar vid handläggningen av LVU-mål.

Det finns vissa skillnader i den praxis som redovisas i detta kapitel. En skillnad är att Migrationsöverdomstolen saknar Regeringsrättens behörighet att pröva frågan om förvaltningsdomstols utredningsansvar vid handläggningen av LVU-mål. Migrationsöverdomstolen är dock behörig att pröva sina underinstansers handläggning efter 8 § FPL och dens beslut får därför, precis som Regeringsrättens beslut, betydelse för tolkningen av förvaltningsdomstols utredningsansvar. En annan skillnad är att den praxis som är från Regeringsrätten och Migrationsöverdomstolen har en prejudicerande verkan. Det JO-beslut som återges har inte samma prejudicerande verkan, men skapar ändå en form av myndighetspraxis och påverkar därför svensk rättstillämpning i offentligt rättsliga sammanhang.³⁷

3.2.1 Mål från Regeringsrätten

I RÅ 1974 ref. 29 gällde frågan om utredningsskyldighet hos länsstyrelse och kammarrätt vid handläggning av körkortstillstånd. Enskild hade i detta ärende ansökt hos länsstyrelsen om körkortstillstånd. I ansökan hade densamme bifogat dels viss utredning om sin skötsamhet, dels ett negativt

³⁶ Vad gäller juridisk litteratur hänvisas till vad som skrivits av Wennergren och Ragnemalm om förvaltningsdomstols utredningsansvar. De rättsdatabaser som använts vid sökning är Rättsbanken och Zeteo.

³⁷ U. Bernitz, m.fl., *Finna rätt. Juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 2006, s. 127; J. Samuelsson, m.fl., *Tolkning och tillämpning*, 2003, s. 41.

lämplighetsintyg från polismyndighet till följd av strafföreläggande om fylleri. Länsstyrelsen nekade tillstånd och angav att enskild inte kunde anförtros körkort trots visad skötsamhet. Beslutet överklagades till kammarrätten som antog länsstyrelsens motivering utan någon ändring. Kammarrättens dom överklagades till Regeringsrätten som i sin tur beslutade att ärendet skulle återförvisas till länsstyrelsen för ny behandling. Motiveringen var att länsstyrelsen borde ha berett enskild tillfälle att inkomma med ytterligare utredning om sin skötsamhet eftersom den som getts in inte var tillräcklig för bemötande av fylleriförseelsen. Enskilds möjligheter att få tillstånd ansågs därför vara alltför ovissa då detta inte hade gjorts. Vad gäller kammarrätten var den skyldig enligt 8 § FPL att se till att målet på nämnd punkt blev tillräckligt utrett.

Det som kommer till uttryck i detta mål är både myndighets och förvaltningsdomstols utredningsansvar. Målet visar att domstol skulle tagit initiativ till utredning genom att på något sätt ange för enskild att ansökan var i behov av komplettering. Det handlade alltså om att ge den enskilde någon form av vägledning för att densamme skulle ha möjlighet till framgång i detta ansökningsärende.

I RÅ 1989 ref. 67 var det fråga om beviskrav och krav på tillräcklig utredning vid återkallelse av läkarlegitimation. I detta ärende hade Socialstyrelsen genom anmälan till HSAN (hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd) begärt att enskilds läkarlegitimation skulle återkallas. HSAN återkallade läkarlegitimationen och kammarrätten gjorde efter överklagan ingen ändring av beslutet. Vid fortsatt överklagan till Regeringsrätten upphävdes de tidigare besluten om återkallelse av läkarlegitimation. Skälen för upphävandet av besluten var att hänföra till de beviskrav som skall råda vid återkallelse av läkarlegitimation samt därtill erforderlig utredning. Regeringsrätten anförde att de materiella reglerna ställer stränga krav på bevisningen vid återkallelse, vilket medför att de allvarliga fel eller försummelse som skett, på ett otvetydigt sätt, skall kunna fastställas. Utgångspunkten vid bedömningen bör enligt rätten vara om tjänsteutövandet undergrävt den tillit som allmänheten har rätt att hysa till en legitimerad läkare. Därtill bör av rättssäkerhetsskäl grunden för återkallelsen begränsas till vad som anförts av Socialstyrelsen. I detta fall hade de bedömningar som gjorts vid HSAN, och kammarrätten, delvis grundats på allmänna uttalanden som inte närmare hade preciserats, och invändningar av enskild hade inte medfört kompletterande utredning. Exempelvis hade inte HSAN angett vilka missbegrepp som legat till grund för återkallelsen. Regeringsrätten ansåg därför inte att det var visat att det förelåg skäl för återkallelse av enskilds läkarlegitimation.

Detta referat visar samspelet mellan utredning och bevisning. Då beviskraven inte anses tillräckliga blir i regel den utredning som domstol innehar inte heller att betrakta som tillräcklig. I detta fall var det även så att invändningar av enskild inte hade föranlett någon utredningsåtgärd av domstol.

I RÅ 1990 ref. 64 var det också fråga om utredningsskyldighet och beviskrav vid återkallelse av läkarlegitimation, jämte frågan om tillämplighet av omröstningsregler i 29 kap. RB (denna fråga kommer ej behandlas i denna framställning). I detta ärende hade Socialstyrelsen lämnat

in en anmälan till HSAN om återkallelse av läkarlegitimation för två enskilda och åberopat en tingsrättsdom som enda grund. I denna dom fastslogs det i domskälen att de enskilda hade gjort sig skyldiga till brott mot griftefriden men inte åtalats till följd av preskription. Att de enskilda utfört gärningarna var enligt domens domskäl ställt utom allt rimligt tvivel. HSAN återkallade de enskildas läkarlegitimationer. Detta beslut överklagades till kammarrätten som undanröjde beslutet om återkallelse. Kammarrätten förklarade att den normalt kunde godta utgången i en dom avseende åtalade gärningar. I detta fall var det dock fråga om uttalande i domskäl om gärning som de enskilda inte hade åtalats för. Därtill har kammarrätten att göra en självständig bevisprövning, och bedömning, av övriga frågor i detta ärende. Vid en närmare granskning av åberopad dom kom kammarrätten fram till vissa tveksamheter vad gäller dess motivering och ansåg den därför inte som tillräcklig. Till följd av att Socialstyrelsen enbart åberopat tingsrättens dom och kammarrätten inte fann den tillräcklig för återkallelse av läkarlegitimationerna undanröjdes beslutet. Kammarrättens beslut överklagades av Socialstyrelsen till Regeringsrätten. Regeringsrätten angav att det till följd av åberopad grund för återkallelse inte fanns skäl att ha lägre krav på bevisning än vad som gäller för åtal av brott mot griftefriden. Vidare kom Regeringsrätten, som kammarrätten, fram till att tingsrättens dom inte ensamt kunde godtas som tillräcklig för ansökan; kammarrätten skulle dock i detta läge, enligt 8 § FPL, föranstaltat om den ytterligare utredning som den ansåg nödvändig. Det poängterades att frågan i detta läge inte handlade om vilka omständigheter som skulle åberopas - utan i stället - om hur åberopade omständigheter skulle förebringas. Målet återförvisades till kammarrätten för ny prövning.

I detta mål var det också fråga om samspelet mellan beviskrav och krav på tillräcklig utredning vid domstol. Tingsrättens dom ansågs ej, vare sig av kammarrätt eller Regeringsrätt, ensamt visa att brott mot griftefriden skett. Den utredningsåtgärd som kammarrätten skulle vidtagit var att uppmärksamma Socialstyrelsen om denna brist. Att observera här är att en domstols skyldighet att vidta ett initiativ till införskaffande av utredning, tillåts kunna bli till fördel för det allmänna, även om målets utgång kan komma att bli betungande för enskild.

I RÅ 1996 not. 81 var det fråga om utredningsansvar i ett skattemål. Länsrätt hade beslutat att enskild skulle beskattas för innehav av tillgångar inestående i schweizisk depå och dessutom påföras skattetillägg. Detta överklagades av enskild till kammarrätt med motiveringen att denne bara var bulvan och att de inestående tillgångarna därför inte skulle betraktas som dennes. Det var i målet ostridigt att enskild var formell innehavare av depån, därtill rådde det ingen tvist om depåns värde. Det fanns dock vissa oklarheter kring vissa transaktioner som gjorts och någon närmare innebörd av dessa hade inte kunnat fastställas. Kammarrätten avvisade enskilds yrkande om vittnesförhör av två utländska bankmän med motiveringen att den inte funnit att det fanns något bevismaterial som inte kunde presenteras skriftligen. Kammarrätten biföll inte enskilds överklagan. Enskild överklagade målet till Regeringsrätten och yrkade i första hand att vittnesförhöret skulle tillåtas och att målet därför skulle återförvisas till kammarrätten, och i andra hand att ingen beskattning skall ske.

Regeringsrätten återförvisade målet till kammarrätten med motiveringen att vittnesförhöret kunde ha gett svar på oklarheter kring ägarförhållandet av tillgångarna i depån - kammarrätten skulle därför inte ha avvisat återopad vittnesbevisning.

Detta mål visar tydligt att utredningsmaterialet skall utökas när det finns en möjlighet att besvara oklarheter. Kammarrätten saknade skäl att begränsa utredningen till enbart skriftliga handlingar när det fanns en möjlighet att få klarhet i vissa frågor om ägarförhållandena med hjälp av återopade vittnesförhör. Kanske kan man i detta fall även uttrycka det som att enskilds bevisning inte får bedömas på förhand – alltså inte innan den har företetts domstol.

I RÅ 2001 ref. 61 var det fråga om villfarelse för enskild klagande om vilket material som fanns hos domstol, samt fråga om giltigt förfarande vid föredragande vad gäller avlyssnande av bandupptagning (frågan om bandavlyssningen kommer inte att behandlas i denna framställning). Enskild hade överklagat försäkringskassans beslut om nivå på handikappsersättning till länsrätten. Efter muntlig förhandling vid länsrätten bifölls delvis enskilds överklagan. Detta beslut överklagades av riksförsäkringsverket till kammarrätten som i stället fastställde försäkringskassans beslut. Vid handläggningen vid kammarrätten hade enskild begärt muntlig förhandling men fått avslag på sin begäran och då i stället begärt att rätten skulle höra dennes inspelade berättelse från länsrätten för att få en mer nyanserad bild av vissa omständigheter i ärendet. Någon sådan inspelning fanns dock inte av enskild utan i stället fanns det ett referat från dennes muntliga berättelse i handlingarna. Vid överklagan till Regeringsrätten medförde detta att målet återförvisades till kammarrätten för fortsatt handläggning. Regeringsrätten anförde att kammarrätten måste ha insett att enskild inte hade en korrekt uppfattning om vilket utredningsmaterial som fanns tillgängligt när denne återopat ej befintligt material. Kammarrätten skulle då förelagt enskild att komplettera sin talan med upplysningar om på vilket sätt referatet från länsrätten behövde nyanseras.

I detta fall visas tydligt att domstol har en skyldighet att uppmärksamma enskild om utredningens omfattning då denne har en oriktig uppfattning om vad som företetts för rätten. Då återopat material delvis fanns hos rätten skulle föreläggande ske om hur ytterligare material kunde berika befintlig utredning.

I RÅ 2002 ref. 22 var det fråga om utredningsansvar vid avgörande utan återopat intyg i skattemål vid kammarrätt. Enskild hade överklagat skattemyndighets beslut om inkomsttaxering till länsrätt som avlog överklagan. Enskild överklagade länsrättens dom och angav att separata intyg skulle lämnas in som styrkte dennes uppgifter. Skattemyndighetens svar på överklagan var att den inte hade tagit del av återopade intyg och begärde därför att länsrättens beslut skulle kvarstå. Kammarrätten vidarebefordrade skattemyndighetens svar och gav enskild tillfälle att yttra sig om det. Kammarrätten gjorde samma bedömning som länsrätten och avlog enskild överklagan med motiveringen att denne inte förmått visa återopade omständigheter. Vid fortsatt talan vid Regeringsrätten anförde enskild bland annat att inlämnade intyg som haft betydelse för målets utgång inte varit föremål för prövning. Regeringsrätten konstaterade att

skattemyndighetens uttalande - att den inte tagit del av intyget och att detta inte bemötts av enskild - inte kunde bedömas som att enskild ändrat sin ståndpunkt avseende intygets betydelse för dennes talan. Till följd av detta skulle kammarrätten enligt 8 § FPL ha underrättat enskild om att återopade intyg saknades och gett denne tillfälle att sända in dem innan målet avgjordes.

Detta fall handlar också till viss del om villfarelse av vilken utredning som domstol innehar och domstol skulle även i detta fall anvisat enskild att agera. Det visar också att det är domstolen som - på något sätt - skall agera för utredningens fullständighet, även då den allmänna motparten påpekat avsaknad av intyg och detta inte har bemötts av enskild. Domstolen skall i dessa fall uppmärksamma att utredning saknas.

I RÅ 2006 ref. 46 var det fråga om förvaltningsdomstols utredningsskyldighet i mål om boendekostnader enligt 8 kap. socialtjänstlagen. I detta ärende hade enskild överklagat omsorgsnämndens beslut om avgift för särskilt boende. Enskild hade angett att hyran för nuvarande lägenhet med tre rum var under den hyra som skulle utgå för ett rum på serviceboende. Hyran var därför att betrakta som oskälig eftersom kommunen inte får ta ut mer än självkostnadspris. Kommunen genmålde bland annat med att den hyra som skulle betalas inte var större än den som betalades till fastighetsägaren samt att den hyra kommunen kan ta ut inte regleras av skyddsbestämmelserna i socialtjänstlagen. Länsrätten ansåg att hyran var hög men att bostadskostnaden var att betrakta som ersättning enligt hyreslagen och omfattades därför inte av regeln om maxtaxa i socialtjänstlagen. Nämndens beslut fick därför bestå. Vid överklagan till kammarrätten meddelades inget prövningstillstånd. Detta beslut överklagades till Regeringsrätten. Regeringsrätten framförde att syftet med bestämmelserna i socialtjänstlagen var att skydda äldre mot att kommunerna tog ut oskäligt höga kostnader. I detta fall var det därför väsentligt att utreda vad som är att betrakta som ett hyresförhållande samt att denna kostnad inte omfattar mer än boendekostnaden. Att detta tydligt kunde redogöras var av stor vikt när en kommun som i detta fall både stod för omsorgen och boendet. Vidare angav Regeringsrätten att förvaltningsdomstol har ett utredningsansvar enligt 8 § i FPL och att denna officialprincip gäller utan hinder av tvåpartsprocessens införande. Detta var av särskild vikt i detta fall då styrkeförhållandet mellan parterna var ojämnt. Till följd därav vilade det ett stort ansvar på domstolen att utreda målet så att enskild inte blir lidande av bristfällig eller ofullständig utredning, i något avseende. Att länsrätten i detta fall hade godtagit kommunens uppgifter om hyran och utan närmare utredning lagt dem till grund för sin bedömning medförde att målet inte blivit utrett som dess beskaffenhet krävt. Det bör också tilläggas att enskild inför rätten hade angett att beslutad hyra för rummet på serviceboendet var mycket större än hyran för liknande bostäder i kommunen. Regeringsrätten beslutade därför att kammarrätten skulle ha meddelat prövningstillstånd och visade ärendet åter.

I detta mål kommenteras dels att domstol särskilt skall beakta dess utredningsskyldighet när styrkeförhållandet mellan parterna är ojämnt, dels att officialprincipen inte hindras av tvåpartsprocessens införande, se

7 a § FPL.³⁸ Sammantaget ger det alltså att domstol har ett ansvar att se till att utredningen inte brister på ett sätt så att det blir till nackdel för enskild när styrkeförhållandet mellan parterna är ojämnt. Det skall även tilläggas att det i målet handlade om tillämpning av lagstiftning som hade för avsikt att skydda enskild mot alltför höga levnadskostnader.

3.2.2 Mål från Migrationsöverdomstolen

I MIG 2006:1 var det bland annat fråga om utredningsansvar vid fråga om prövning om uppehållstillstånd vid återopande av skyddsbehov. I detta fall hade migrationsverket avslagit ansökan och enskilds överklagan till migrationsdomstolen hade inte medfört ändring. Efter överklagan till Migrationsöverdomstolen återförvisades dock målet till migrationsdomstolen för ny handläggning. Överdomstolen motiverade detta med att migrationsdomstolen inte hade beaktat den officialprövningsskyldighet som den har vid prövning av skyddsbehov. Överdomstolen menade att trots att det var fråga om ansökningsmål och att det var fråga om en tvåpartsprocess där enskild ofta har ombud kunde omständigheterna medföra att domstolen hade ett utredningsansvar; bland annat låg det i sakens natur att det var svårt för enskild att göra återopade omständigheter sannolika vid fråga om skyddsbehov. Dessutom är ett beslut oåterkalligt och felaktigheter vid handläggningen kan leda till att enskild utsätts för allvarliga kränkningar. Praktiskt innebär detta att en domstol kan anvisa part om när vidare utredning anses behövlig, samt meddela part att utevaron av komplettering kan innebära att beslut tas på befintligt material. Då det för rätten i detta fall rörde sig om att bedöma trovärdighet, ansåg Migrationsöverdomstolen att ett lämpligt initiativ var att ex officio förordna om muntlig förhandling. I detta mål fanns det motsägelsefulla uppgifter som låg enskild till last, men samtidigt fanns det punkter i enskilds berättelse som ansågs styrkta. Migrationsdomstolen skulle då enligt överrätten, inte enbart nöjt sig med det material som hade legat till grund för migrationsverkets beslut, utan vidtagit ytterligare utredningsåtgärd.

I detta mål går denna överdomstolsinstans ett steg längre, än Regeringsrätten i RÅ 2006 ref. 46, när den fastslår att domstols officialprövning kan bli aktuell även då enskild som sökande har ombud i en tvåpartsprocess. Beslutets motivering grundar sig på speciella omständigheter som att det kan vara svårt för enskild i dessa mål att styrka vissa fakta, samt att en bristande utredning kan få ödesdigra konsekvenser för enskild.

I MIG 2006:7 var det bland annat fråga om utredningsansvar vid prövning av uppehålls- och arbetstillstånd vid återopande av asylskäl. I detta fall hade enskild vid ansökan fått avslag på särskild grund då migrationsverket ansåg att det var uppenbart att skäl för beviljande saknades. Enskild överklagade beslutet till migrationsdomstolen som då gjorde samma bedömning som verket. Vid fortsatt överklagan kom dock Migrationsöverdomstolen till en annan slutsats och återförvisade målet till

³⁸ Tvåpartsprocessens påverkan på domstols utredningsskyldighet är föremål för viss diskussion inom rättsvetenskapen. Detta mål torde vara ett intressant bidrag till denna diskussion.

migrationsverket för ny handläggning. Motiveringen var bland annat att migrationsdomstolens beslutsunderlag inte var tillräckligt och att migrationsverkets handläggning hade sådana brister att ett beslut överhuvudtaget inte skulle tagits på anförd grund. Om migrationsdomstolen uppmärksammat dessa brister skulle den kunnat förordna om offentligt biträde och beslutat om nödvändig kommunikering för att se om bristerna kunde läkas. Då sådan åtgärd ej vidtagits blev målet ej tillräckligt utrett.

Detta fall ger en handfast vägledning av överdomstolen om vilka åtgärder som domstol kan företa för att läka myndighets bristande utredning. Då någon åtgärd inte vidtagits återförvisades i stället målet till första instans (migrationsverket).

3.2.3 Ett JO-beslut

I beslut Dnr 2786-1995 var det fråga om länsrätts utredningsansvar i ett mål rörande omhändertagande av enskild enligt LVU.³⁹ I detta fall hade en socialnämnd gjort en ansökan om tvångsvård med stöd av 3 § i LVU och anförde att enskild genom sitt eget beteende utsätter sin hälsa och utveckling för påtaglig risk för skada. Länsrätten avslog nämndens ansökan eftersom den fann att annan frivillig vård kunde erbjudas som svarade mot enskilds behov. Rätten framförde bland annat i domskälen att psykologisk hjälp i samarbete med enskilds hem borde erbjudas innan tvångsvård blev aktuell. Kort tid efter länsrättens beslut anhölls enskilds föräldrar och häktades för medverkan i mord på två personer. Till följd av detta inkom en anmälan till JO om att länsrätten inte fullgjort sin skyldighet enligt 8 § FPL genom att inte begära in kompletterande uppgifter om enskilds hemförhållande och om vårdnadshavarnas lämplighet som stöd för enskild - ett behov som framförts i ett läkarutlåtande.

Länsrättens svar på JO-anmälan var bland annat att förhandlingens ram i stort hade lagts upp utifrån ansökans grund om vård enligt bestämmelserna i 3 § LVU (tvångsvård till följd av visst beteende), såväl som möjligheterna till frivillig vård enligt socialtjänstlagen. Vidare anförde rätten att nämnden hade uppgett att utredningen av enskild var klar och att det som återstod enbart var en skriftlig sammanställning. Särskilt framhölls av länsrätten att nämnden under muntlig förhandling hade uppgett att familjen inte tidigare var känd av nämnden, och att den utredning som gjorts av familjen inte medfört något mer av betydelse utöver vad som hade angetts i nämndens utredning. Nämndens uppgifter om detta hade inte upptagits i länsrättens förhandlingsprotokoll. Till följd av den utredning som framförts bedömde länsrätten att behövlig vård borde kunna genomföras frivilligt. Därtill framförde länsrätten att initiativ från densamme att närmare utreda enskilds hemförhållande inte var behövlig med den utredning som fanns, samt att ytterligare initiativ skulle kunna uppfattas som att rätten ex officio tog upp frågan om tvångsvård enligt 2 § LVU, och då utredde en grund som inte var åberopad. Att ett starkt allmänintresse för skydd av barn och hänsyn till barnets bästa är grundläggande för en prövning i detta fall kunde enligt länsrätten inte berättiga en utvidgning av prövningen till en

³⁹ 1996/97:JO1, s. 135-138.

grund som ej åberopats eftersom det inte fanns stöd för det, vare sig i praxis eller i doktrin.

JO anförde för sitt beslut, bland annat, att omfattningen och innebörden av domstols utredningsansvar beror på varje enskilt måls beskaffenhet. I detta fall var det enligt densamme fråga om ett LVU-mål som är en flerpartsprocess och eftersom enskilda i dessa mål är berättigade offentligt biträde är samtliga parter att anses som jämbördiga. För en domstol innebär det enligt JO att vardera part får stå för viss bevisning samt att processen kan göras kontradiktorisk för att förmå parterna att inge egen utredning samt argumentera för sin sak. Fortsättningsvis nämnde JO att en socialnämnd enligt lag har ett mycket omfattande ansvar för barn och ungdomar. Därtill framfördes att en socialnämnd enligt 4 § LVU skall inbringa omfattande utredning om enskild som anses behöva tvångsomhändertags. Därför bedömde JO det som att en socialnämnd har ett omfattande utredningsansvar som part i ett LVU-mål. Enligt JO innebär detta att en domstol med socialnämnd som sökande i regel kunde utgå från nämndens utredning och granska den med hänsyn till vad motpart anförde i ett mål; därtill angavs att en domstol har ett visst eget ansvar för att utredningen blir fullständig och korrekt. Detta ansvar fullgör en domstol bland annat genom att se till att de faktiska förhållandena blir utredda och att påstådda förhållanden styrks, vilket främst sker genom att den anvisar hur en talan måste kompletteras.

I detta fall fick länsrätten ingen kritik vad gäller dess utredning eftersom frågan om familjen och hemförhållandena hade tagits upp av rätten under den muntliga förhandlingen. JO kritiserade dock domstolen för att den inte hade protokollfört nämndens svar på frågan om detsamma eftersom det utgjorde ett väsentligt tillskott i utredningen.⁴⁰ Länsrättens anförande om prövningens ram bemöttes dock inte direkt av JO, vilken i sin tur har betydelse för utredningsansvarets omfattning. JO:s bedömning grundade sig på att länsrätten hade bedömt att behövlig vård kunde erbjudas frivilligt i samarbete med hemmet och prövade utifrån detta om enskilds hemförhållanden hade utretts eftersom det var en förutsättning för det beslut som tagits. JO:s utgångspunkt ger inget svar på frågan om domstol i detta fall, eller allmänt, har befogenhet att utreda frågan om vård enligt 2 § LVU, när socialnämnd har ansökt om vård med stöd av 3 § LVU.

3.2.4 Sammanfattning av praxis

Den praxis som är från *Regeringsrätten* ger vissa exempel på hur förvaltningsdomstols utredningsansvar skall verka. Även om man beaktar att ett visst urval av praxis har gjorts i detta arbete är befintlig praxis allt annat än omfattande; framför allt med tanke på att en länsrätt har befogenhet att handlägga över 400 typer av olika mål. De genomgånga målen från Regeringsrätten kan delas in i fem typer: körkortsmål, mål om återkallelse av läkarlegitimation, skattemål, socialförsäkringsmål och socialtjänstmål.

⁴⁰ Se SFS 1971:291, 17 §.

I det körkortsfall som återgivits skulle kammarrätten ha gett enskild viss vägledning för att denne skulle få en större chans för framgång med sin talan. Domstolen skulle då berett enskild tillfälle att komma in med ytterligare utredning.

Av de två återgivna referaten om återkallelse av läkarlegitimation framgår att domstol i denna typ av mål skall ställa adekvata beviskrav för att utredningen skall kunna anses som tillräcklig. I det första fallet om återkallelse förväntades kammarrätten även agera då enskild gjort invändning mot åberopad omständighet. Och i det andra fallet skulle kammarrätten även ha angett för Socialstyrelsen att ytterligare utredning krävdes för att påvisa åberopad omständighet.

I socialförsäkringsmålet om nivå på handikappsersättning skulle kammarrätten ha klargjort för enskild att bandupptagning av förhör saknades genom att förelägga densamme att inkomma med utredning om hur befintligt referat av åberopat förhör behövde berikas.

I det första skattemålet skulle kammarrätten inte ha avvisat åberopade vittnesförhör då det hade kunnat klargöra omständigheter som var av betydelse för målets utgång. I det andra skattemålet var det fråga om intyg som saknades vid kammarrättens avgörande. I detta fall skulle kammarrätten varit mer aktiv i sin roll och anvisat enskild att inge åberopat intyg då det saknades.

I socialtjänstmålet skulle länsrätten intagit en mer aktiv roll för att göra parterna mer jämbördiga i processen. Enskild skulle därför inte på något sätt behöva bli lidande av ofullständig eller bristande utredning. Det poängterades i detta fall, att officialprincipen gäller vid förvaltningsdomstol utan hinder av tvåpartsprocessens införande. Dessutom framfördes att syftet med de berörda bestämmelserna i socialtjänstlagen var att skydda äldre mot att kommun tog ut allt för höga kostnader. Således blir det tydligt att Regeringsrättens bedömning grundar sig både på partsförhållandena och sakfrågan vid tillämpningen av 8 § FPL i detta mål.

Den praxis som kommer från *Migrationsöverdomstolen* rör mål som får anses vara av särskild karaktär eftersom det i de två återgivna målen är fråga om prövning av skyddsbehov och flyktingstatus vid beslut om asyl.

I det första målet framförs det, att trots det faktum att enskild är sökande och att denne har ombud, kan domstol under vissa omständigheter ändå ha ett utredningsansvar. I detta fall handlade det om att bedöma enskilds trovärdighet till följd av att densamme åberopat oklara och till viss del motsägelsefulla omständigheter. Det framfördes då att domstol lämpligen borde ha tagit initiativ till muntlig förhandling för att närmare utreda nämnda omständigheter. Med andra ord låg det inte enbart på enskild att ta initiativ till att utreda åberopad omständighet. Överdomstolens beslut grundades på målets speciella karaktär och på den utsatta position enskild kunde hamna i om ett måls utredning var bristfällig.

I det andra målet från *Migrationsöverdomstolen* skulle migrationsdomstol ha uppmärksammat bristerna i tidigare instans handläggning och genom åtgärd försökt läka dessa brister. Eftersom det i detta fall var möjligt att förordna om ombud borde det ha gjorts för att se om bristerna kunde rättas till genom kommunikering mellan parterna.

JO utgår i sitt beslut om förvaltningsdomstols utredningsansvar i det behandlade fallet från partsförhållandena, socialnämnds utredningsansvar i lag och som sökanden i mål.

I ett första led anger JO allmänt att det är fråga om en flerpartsprocess där de enskilda parterna är berättigade till offentligt biträde vilket medför att parterna i processen kan anses som jämbördiga. Därför anses domstol kunna ge parterna uppgiften att sörja för viss bevisning och lägga upp en LVU-process kontradiktoriskt. På så sätt kan parterna stimuleras att inge utredning och tala för sin sak.

I ett andra led anför JO att socialnämnd enligt lag, och som sökande part, har ett omfattande utredningsansvar som medför att domstol i regel kan utgå från sökandens utredning och granska den efter vad motpart anför.

I ett tredje led anger JO att domstol trots detta har ett ansvar för att utredningen i ett mål blir fullständig och korrekt. De faktiska förhållandena skall bli tillräckligt utredda och påstådda förhållanden skall styrkas. Denna skyldighet uppfylls enligt JO i regel genom att domstol anvisar parterna om hur deras talan måste kompletteras.

Den bedömning som JO gjorde av anmälan blev att domstol hade uppfyllt sitt utredningsansvar eftersom domstol angav att hemförhållandena hade utretts under den muntliga förhandlingen. Detta hade dock varken protokollförts eller angetts i domskälen.

3.3 Om utredningsansvar i doktrin

3.3.1 Gustaf Petré

Petrén har i en artikel bidragit med olika aspekter om förvaltningsdomstols utredningsskyldighet.⁴¹ Det bör noteras att denna artikel skrevs under den senare hälften av 70-talet och att ett antal förändringar har skett sedan dess. Delar av hans resonemang är dock fortfarande av betydelse för den allmänna diskussionen om förvaltningsdomstols utredningsskyldighet.

En av de aspekter som Petré behandlar är frågan om vem som skall bli lidande till följd av att utredningen i ett mål är bristfällig. När det gäller denna fråga anser densamme att det inte finns något egentligt svar. Det framförs bland annat att 8 § FPL fick en allmän utformning och dess innehåll består av allmänna grundsatsar.⁴² Det blir därför svårt att finna något svar på denna fråga. Därför påtalas att Regeringsrätten som prejudikatbildande instans har ett ansvar att se till att frågorna kring 8 § FPL tas upp till behandling. Något som anges ha skett endast i enstaka fall och följderna av detta blir enligt Petré risk för osäkerhet vid rättstillämpningen.

En annan aspekt som tas upp av Petré är hur förvaltningsdomstols utredningsansvar skall fungera i en effektiv och rättssäker förvaltning. Han menar då att det även handlar om valet mellan effektivitet och rättssäkerhet. Och frågan handlar då om hur mycket staten är beredd att betala för rättsväsendet eftersom utredningsåtgärder är resurskrävande.

⁴¹ G. Petré, FT 1977, s. 154-166.

⁴² A. a., s. 154.

En ytterligare aspekt som påtalas av Petrén är att 8 § FPL utformning och innehåll medför att parternas bevisbörda blir sekundär. Vidare anger densamme att utebliven komplettering vid behov medför att en domstols slutledning blir felaktig och även att dess beslut blir nyckfulla. När det gäller handläggningen av ett mål menar Petrén att det är tre frågor som behöver utredas. Det är frågan om de faktiska omständigheterna, frågan om miljöfaktorer som fastställer ramen för det som har inträffat, samt frågan om hur de rättsliga bestämmelserna skall tillämpas. Enligt Petrén är det enbart när det handlar om de faktiska omständigheterna som parternas ansvar för utredningen kan bli aktuell. Densamme menar att det är lättast för parterna att informera om de faktiska omständigheterna. Men då denna utredning brister skall förvaltningsdomstol på något sätt bidra till att komplettering sker, antingen med parts medverkan eller på annat sätt. Hur denna utredningsplikt fördelas beror enligt densamme på vilket mål som handläggs och på parts ställning. Det anges då att vid gynnande beslut är kravet större på att enskild part skall medverka och vid betungande beslut är kravet större på att förvaltningsmyndighet skall medverka.

Avslutningsvis bör det anges att Petrén särskilt framför att ledstjärnan vid handläggningen av ett ärende är att nå ett materiellt riktigt beslut. Detta sker enligt densamme genom utredande verksamhet vilket också framförs som en tjänsteplikt.⁴³

3.3.2 Bertil Wennergren

Wennergren diskuterar också förvaltningsdomstols utredningsansvar i sin kommentar till förvaltningsprocesslagen.⁴⁴ Utredningsansvaret enligt 8 § FPL behandlar och berör enligt honom tre olika saker - rättens utredningsansvar tillsammans med dess befogenhet att ta initiativ till komplettering, rättens processledande uppgift, och frågan om officialprövning. I praktiken anges det att dessa tre delar flyter samman. Det framförs också att officialprincipen i sig självt inte representerar en typ av process utan att det är en gemensam princip för utredningsansvar oavsett typ av process; principens tillämpning varierar dock efter processföremålets natur och partsförhållandena i målet. Utifrån detta synsätt styrs domstolens aktivitet, vad gäller ärendets utredning, av hur principen tillämpas.⁴⁵

Som Petrén resonerar även Wennergren kring utredningen som sådan för att få ett grepp om bestämmelserna i 8 § FPL. Wennergren menar att utredningen i ett ärende inte enbart kan betraktas som bevisning då bevismaterialet enbart utgör en liten del av utredningsmaterialet. Huvuddelen av utredningen i ett ärende informerar, genom sammanfogade relevanta omständigheter, i stället om "saken, frågan eller gärningen".⁴⁶ Vidare menar Wennergren att det i princip är först vid en samlad bedömning av allt material som det kan avgöras vad som är att hänföra till rättsfakta,

⁴³ G. Petrén, FT 1977, s. 166.

⁴⁴ B. Wennergren, s. Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar, 2005, s. 145 ff.

⁴⁵ A. a., s. 146 f.

⁴⁶ A. a., s. 149.

bevisfakta och hjälpfakta, men även då utan närmare precision.⁴⁷ Till detta adderar också Wennergren att frågan om beviskrav i ett mål får en viktig betydelse för tillämpningen av 8 § FPL. Ett måls beviskrav anges bli strängare efter sakens ökade betydelse och medför då även att domstols utredningsansvar i följd med beviskravet blir mer ”kännbart”.⁴⁸

När det gäller utredning och bevisbörda talar Wennergren om den falska bevisbördan och den äkta bevisbördan. Han menar att då rätten ges det yttersta ansvaret för utredningen, innehar även rätten den falska bevisbördan, även om det i princip är så att det är parterna som skall införskaffa utredningen i ett mål.⁴⁹ Det som avses torde vara att domstol vid behov deltar i bevisföringen genom att anvisa part om vad som behöver styrkas. Wennergren benämner falsk bevisbörda även som processuell bevisbörda.⁵⁰ Med den äkta bevisbördan avses den risk part står för i ett mål då en relevant omständighet för den rättsliga bedömningen inte görs tillräckligt sannolik.⁵¹

Vad gäller frågan om officialprövning diskuteras den tillsammans med frågan om partsbestämd prövningsram och hur dessa tillsammans påverkar förvaltningsdomstols utredningsansvar.⁵² Det handlar då i första ledet om domstol kan utreda omständighet som ligger utanför parts yrkande. Ett exempel som Wennergren ger handlar om officialprövning vid mål om tvångsvård enligt LVU. Hans resonemang förs inledningsvis mot 29 § FPL, som ger att domstols avgörande i regel inte får gå utöver vad part har yrkat, och 4 § FPL, som ger att part vid ansökan skall ange yrkande tillsammans med de omständigheter som stöder yrkandet. En ytterligare fråga som han ställer i detta led är om domstol får ta fram omständighet som kan medföra att inte åberopat rekvisit för vård uppfylls, och därefter lägga det till grund för sitt beslut. Något som enligt densamme principiellt kan göras med stöd av 17 kap. 3 § RB av allmän domstol i ett indispositivt mål. I ett LVU-mål menar Wennergren att parterna endast i begränsad omfattning kan tillåtas att påverka den materiella frågan (tvångsvård eller ej) - vilket följer av ett sådant måls starka allmänintresse. I det fall som en socialnämnd anger ett annat lagrum än det som en domstol finner tillämpligt, bör en domstol enligt grundsatsen *jura novit curia* kunna bortse från en socialnämnds åberopande; vilket i sin tur enligt hans resonemang medför att utredning får ske enligt det lagrum som domstol tror kan bli tillämpligt. Om en domstol inte gör detta nås inte målsättningarna med LVU eftersom ett sådant agerande motverkar syftet med att ge den enskilde behövlig vård. En socialnämnds yrkande tolkas då enligt detta exempel enbart som att tvångsvård begärs, oberoende av omständighet som har åberopats av densamme. Han anger också att resonemanget som förs, förutsätter att det skall finnas sakliga skäl för att ”snevla” på ett lagrum som inte är åberopat.⁵³ I ett andra led menar

⁴⁷ Med rättsfakta avses omständigheter som är relevanta för en viss rättsföljd. Bevisfakta är det som styrker förekomsten av de omständigheter som utgör rättsfakta. Hjälpfakta är andra fakta. B. Wennergren, s. Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar, 2005, s.149.

⁴⁸ A. a., s. 150.

⁴⁹ A. a., s. 157 f.

⁵⁰ A. a., s. 317.

⁵¹ A. a., s. 316.

⁵² A. a., s. 160 ff.

⁵³ A. a., s. 162.

Wennergren att då denna officialprövningsskyldighet aktualiseras, utökar det även rättens utredningsskyldighet i samma omfattning.⁵⁴ Wennergren framför att Regeringsrätten i andra typer av mål, om deslegitimation eller återkallande av tillstånd, har uttalat att av rättssäkerhetsskäl bör endast de omständigheter som myndighet åberopar beaktas av domstol.⁵⁵

När Wennergren resonerar om förvaltningsdomstols utredningsansvar hämtar han i flera fall inspiration från RB.⁵⁶ Redan inledningsvis i sin kommentar om förvaltningsprocesslagen förklarar han hur förvaltningsdomstol bör agera när den skall ta sig an en oreglerad fråga. Alternativet som ges är enligt densamme att domstol kommer fram till att frågan inte är av förvaltningsprocesslig natur, eller att den förklarar att befintliga regler måste kompletteras med praxis. När domstol kompletterar befintliga regler med praxis sker det enligt Wennergren främst genom analogitolkning av regler i RB eller av regler i förvaltningsrättslig sedvanerätt.⁵⁷

3.3.3 Rune Lavin

Även Rune Lavin diskuterar förvaltningsdomstols utredningsansvar i vissa av sina bidrag till den förvaltningsprocessrättsliga diskussionen. I sin bok om hans tid hos Försäkringsöverdomstolen tar han bland annat upp frågan om förvaltningsdomstols utredningsansvar.⁵⁸ I hans bok återges ett antal exempel på hur domstolen resonerade om utredningsansvaret i 8 § FPL. De mål som behandlades där var tvåpartsprocesser och Riksförsäkringsverket (i dag Försäkringskassan) var enskildas motpart.⁵⁹

I inledningen av Lavins resonemang påtalas att 8 § FPL fick sin utformning när de flesta förvaltningsmål var enpartsmål. Lagstiftaren utgick då från att officialprincipen skulle styra utredningsansvaret. Innebörden av detta var bland annat att domstolen jämte sin roll som rättsskipare även skulle företräda det allmännas intressen och ansvarade därför särskilt för utredningen i ett mål. Lavin menar att dessa förutsättningar har förskjutits när tvåpartsprocessen har införts. Därav, nämner han, att lokutionen i 8 § FPL ”som dess beskaffenhet kräver” fått ”ökad tyngd i rättstillämpningen”.⁶⁰ Förändringen anges också ha medfört att utredningsansvaret i vissa tvåpartsprocesser tilldelats parterna med följden att de svarar för viss utredning. Till detta adderas också möjligheten att lägga upp processen kontradiktoriskt med syftet att locka parterna att bidra med utredning, och argumentation om sin sak.⁶¹ Lavin förtydligar särskilt att han inte förespråkar ett införande av en förhandlingsprincip som den i dispositiva tvistemål.⁶²

⁵⁴ B. Wennergren, s. Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar, 2005, s. 163.

⁵⁵ A. a., s. 166.

⁵⁶ A. a, 35 Kap. 6 § RB s. 149, 35 kap. 2 § RB s. 155, 17 kap. 3 § RB s. 161.

⁵⁷ R. Lavin, Gäst hos Försäkringsöverdomstolen. En professor möter verkligheten, 1991, s. 8.

⁵⁸ A. a., s. 57 ff.

⁵⁹ A. a., s. 64 f.

⁶⁰ A. a., s. 65.

⁶¹ A. a., s. 65.

⁶² A. a., s. 65.

Lavin anger att en grundläggande förutsättning för att förvaltningsdomstol skall kunna lägga upp en process kontradiktoriskt är att parterna i ett mål till stor del är jämbördiga. I målen vid Försäkringsöverdomstolen kunde i regel den enskilde av flera skäl inte anses som jämbördig med Riksförsäkringsverket vilket gav domstolen skäl att ta på sig ett visst utredningsansvar för att få ”ett så objektivt riktigt resultat som möjligt”.⁶³ Enligt Lavin innebär det att domstol skall se till att de faktiska förhållandena blir tillräcklig utredda och att de förhållanden som part åberopar styrks. Det kan enligt honom betraktas som att domstolen ”anvisar hur en förd talan måste kompletteras”.⁶⁴ Det innebär dock inte att domstolspersonalen behöver vara ”aktiv”.⁶⁵ Det kan enligt honom räcka med att domstolen uppmanar part att inlämna utredning som den antas inneha. Det anges också att Försäkringsöverdomstolen enligt förarbetena till lagen om allmän försäkring kunde vända sig till riksförsäkringsverket för ytterligare utredning och utöver detta även inhämta utlåtanden från sakkunniga. Lavin beskriver det som att en domstol i dessa fall avgör vilken utredning som skall göras och att ”tredje man” utför utredningsarbetet.⁶⁶ Den utredning som domstolen själv ska svara helt för är enligt densamme målets rättsutredning enligt grundsatsen *jura novit curia*.⁶⁷

Den typ av situation som enligt Lavin skapade mest diskussion om utredningsansvar på Försäkringsöverdomstolen, var då Riksförsäkringsverket medgav bifall till enskilds talan. Frågan var då vilken betydelse som denna parts medgivande skulle få vid handläggningen av ett ärende.⁶⁸ Lavin anger att enskild (klagande) i dessa situationer kunde hamna i en besvärlig situation eftersom densamme inte på samma sätt kom att argumentera om saken. Och enskild visste då heller inte på vilket sätt som framlagd bevisning var tillräcklig för dennes talan. Enligt Lavin kan domstol då bevisning inte anses som tillräcklig klargöra situationen genom att begära ytterligare utredning, vilket antyder att myndighetens medgivande har fått en mindre betydelse i målet. Vidare anges att domstol i dess fall genom frågor till sakkunnig eller enskild kan precisera på vilket sätt som bevisningen inte är tillräcklig.⁶⁹ Lavins uppfattning är att myndighets medgivande skall ha en stor inverkan på domstolen bedömning och anger att det skall finnas starka skäl för att inte tillmäta det stor betydelse. Skäl som anges för att inte ge ett medgivande betydelse är, då det framstår som omotiverat med hänsyn till medicinska utlåtanden eller förhållandena i övrigt i ett mål.⁷⁰

Lavin ger ett exempel på då domstolen agerat för att få in utredning efter ett medgivande av Riksförsäkringsverket. I mål 1698/86:11 tillämpade enligt Lavin Försäkringsöverdomstolen 8 § FPL genom att kommunicera till Riksförsäkringsverket, efter medgivande, om att det gavs tillfälle att

⁶³ R. Lavin, Gäst hos Försäkringsöverdomstolen. En professor möter verkligheten, 1991, s. 66.

⁶⁴ A. a., s. 68.

⁶⁵ A. a., s. 68.

⁶⁶ A. a., s. 68.

⁶⁷ A. a., s. 68.

⁶⁸ A. a., s. 68.

⁶⁹ A. a., s. 70.

⁷⁰ A. a., s. 70.

utveckla sin talan genom att klargöra sin bedömning av viss utredning i målet. Detta skedde eftersom domstolen ansåg att medgivandet stod i strid mot sakkunnigs uttalande och vidare hade enskild för sin sak hänvisat till verkets medgivande. Domstolen ansåg alltså att det var omöjligt att pröva målet utan att vidta åtgärd.⁷¹

Fortsättningsvis anger Lavin att det finns mer aspekter än partsförhållandena som avgör domstols utredningsansvar. Lavin anger då att det får betydelse om enskild har ansökt om något som denne är berättigad till eller om det handlar om ett ärende som kan innebära ett betungande beslut för enskild. I de fall som enskild ansöker om ett positivt beslut anges det att det allmänt är densamme som har att påvisa att förutsättningar för ett sådant beslut finns. Officialprincipen ger då att myndighet skall ge enskild viss vägledning och bland annat ange om kompletterande utredning behövs. Vid betungande beslut anges det i stället att det är besvärsmyndighet och beslutande myndighet som måste ta ett vidsträckt ansvar för utredningen. Exempelvis anges att då läkare skall strykas från förteckning har myndighet ex officio påbörjat handläggning av ett ”mycket allvarligt, betungande beslut” som medför att officialprincipen inverkar starkt på försäkringsdomstols handläggning. I dessa fall anges det att domstol skall vara aktiv med att få in utredning och kontrollera att den är fullständig.⁷²

Lavin har även i annan skrift kommenterat betydelsen av att myndighet är sökande part i ett mål.⁷³ Det anges då att när myndighet är sökande kommer stor del av utredningsarbetet och bevisbördan att läggas på densamme. Den enskilde kan därför enligt Lavin inta en ”mera passiv roll i processen”.⁷⁴

3.3.4 Sammanfattning av doktrin

Petrén påtalar att Regeringsrätten har ett ansvar att besvara frågan om hur 8 § FPL skall tillämpas. Denne syftar då bland annat på att förarbetena inte ger något svar på frågan om när domstol skall låta part ta följderna av att ett måls utredning är bristfällig. Vidare menar densamme att frågan om förvaltningsdomstols utredningsansvar även är att hänföra till diskussionen om effektivitet och rättssäkerhet eftersom utredningsåtgärder är resurskrävande. *Petrén* nämner också att parternas bevisbörda blir sekundär i förhållande till 8 § FPL.

När det gäller ett måls utredning menar *Petrén* att det är tre huvudfrågor som skall utredas. Det tre frågorna är frågan om de faktiska omständigheterna, frågan om miljöfaktorer som sätter ramen för det som har inträffat samt frågan om rättsreglernas tillämpning. *Petrén* menar då att det är endast vid frågan om de faktiska omständigheterna som parterna kan tilldelas ett ansvar för ett måls utredning. Även i detta fall påtalas att domstol skall agera då utredningen brister, genom komplettering, med eller utan parts medverkan. Kravet på parts medverkan varierar enligt densamme

⁷¹ R. Lavin, Gäst hos Försäkringsöverdomstolen. En professor möter verkligheten, 1991, s. 71 f.

⁷² A. a., s. 72 f.

⁷³ R. Lavin, JT 2000-01, s. 93-110.

⁷⁴ A. a., s. 99.

efter om det är fråga om ett gynnande eller ett betungande beslut. Målsättningen med ett måls handläggning är enligt Petrén att nå ett materiellt riktigt beslut.

Wennergren menar att förvaltningsdomstols utredningsansvar handlar om rättens utredningsansvar tillsammans med dess befogenhet att ta initiativ till komplettering, om rättens processledande uppgift, och om officialprövning. Officialprincipens tillämpning styrs enligt densamme av processföremålets natur och partsförhållanden i ett mål.

Som Petrén delar *Wennergren* in ett måls utredning i olika delar för att påtala dess beståndsdelar. *Wennergren* menar bland annat att det är först vid en samlad bedömning av allt material som utredningen kan delas in i olika typer av fakta.

När det gäller bevisbördan påtalar *Wennergren*, som Petrén, att den påverkas av förvaltningsdomstols utredningsansvar. *Wennergren* påtalar det genom att ange att domstol enligt 8 § FPL har en falsk bevisbörda.

I *Wennergrens* resonemang om officialprövning och partsbestämd prövningsram låter han processföremålet vara det som får avgöra domstolens aktivitet. Därtill nämner han att då domstols officialprövningsskyldighet aktualiseras kommer denna utökade prövning (utökad utifrån vad parterna har anfört) att omfattas av domstolens utredningsskyldighet.

Lavin påtalar i sin redogörelse om förvaltningsdomstols utredningsansvar att tvåpartsprocessens införande har påverkat 8 § FPL tillämpning med hänvisning till lokutionen - som dess beskaffenhet kräver. Det allmänna resonemang han för om domstols utredningsansvar är samstämmigt med det han för som justitieombudsman i det tidigare återgivna JO-beslutet i kapitel 3.2.3.

Likt Petrén påtalar *Lavin* också syftet med förvaltningsdomstols utredning i ett mål. *Lavin* gör detta genom att ange att Försäkringsöverdomstolens uppgift var, då parterna inte ansågs som jämbördiga, att nå ett så objektivt riktigt resultat som möjligt.

Lavin påtalar också betydelsen av parts processhandling och hur detta påverkar domstols utredningsansvar. *Lavin* anser att stor vikt skall läggas vid ett medgivande av det allmänna. Om ett medgivande framstår som ogrundat utifrån sakkunnigs utlåtande och liknande, kan det enligt densamme tillmätas mindre betydelse.

Som Petrén påtalar också *Lavin* hur officialprincipen tillämpas annorlunda då det är fråga om ett gynnande eller ett betungande beslut för enskild.

4 Tvångsvård enligt LVU

I detta kapitel behandlas översiktligt de materiella reglerna för ett beslut om vård enligt LVU. Därefter undersöks socialnämnds och enskilds del i utredningsarbetet. Principen om barnets bästa behandlas också, eftersom det enligt LVU finns ett krav på att vad som är det *bästa* för enskild, som ansökan om vård avser, skall utredas vid varje beslut. Dessutom skall även densammes inställning så långt som möjligt fastställas, vilket också medför ett visst krav på särskild utredning. Utöver detta behandlas i korthet kravet på muntlig förhandling, att flera intressen ofta finns representerade i ett LVU-mål, samt parternas möjlighet att påverka domstols beslutsunderlag.

4.1 LVU

Ett övergripande syfte med LVU är att samhället skall ha befogenhet att ingripa tvångsvis för att skydda unga enskildas (betydande barns⁷⁵ och ungas⁷⁶) hälsa eller utveckling mot skada genom beredande av vård.⁷⁷ Till följd av detta benämns LVU som en skyddslag eller skyddslagstiftning.⁷⁸ Åtgärderna som blir möjliga med denna lag skall inte ses som en primär insats samhället vidtar för unga enskildas hälsa eller utveckling, utan som ett komplement till socialtjänstlagen vars insatser är frivilliga.⁷⁹

Ett beslut om tvångsvård tas i regel av domstol, men kan vid omedelbart omhändertagande initialt även tas av en socialnämnd för att sedan underställas domstol.⁸⁰ I det fall en socialnämnd önskar mer än ett tillfälligt beslut om vård enligt LVU skall den lämna in en ansökan om vård till förvaltningsdomstol.⁸¹ En socialnämnds ansökan skall innehålla en redogörelse för enskilds förhållanden, de omständigheter som utgör grunden för behovet av vård, de åtgärder som vidtagits tidigare och slutligen den vård som socialnämnden har planerat att ordna.⁸² Efter den 1 april 2008 skall även ansökande socialnämnd bifoga utredning om hur information har utbytt med den vårdbehövande tillsammans med dennes inställning.⁸³

För att tvångsvård skall kunna meddelas av domstol skall åtminstone något av rekvisiten i 2 eller 3 §§ LVU vara tillämpligt jämte meningen att behövlig vård inte kan ges med samtycke av den enskilde, eller av dem/den, som har vårdnaden av densamme.⁸⁴

⁷⁵ I detta fall avses med termen barn enskild som inte har fyllt 18 år, SFS 2001:453, 1 kap. 2 §.

⁷⁶ Med unga/den unge avses i detta fall en människa som inte har fyllt 21 år, SFS 1990:52, 21 § 3 st.

⁷⁷ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 499, Prop. 2002/03:53, s. 44-46 och SOU 2000:77, s. 63.

⁷⁸ Se bland annat SOU 2000:77, s. 13, 15, 63 och Prop. 2002/03:53 s. 45.

⁷⁹ Se bland annat SOU 2000:77, s. 63, SFS 1990:52, 1 § 1 st. och SFS 2001:453, 1 kap. 3 §.

⁸⁰ SFS 1990:52, 4 § 1 st. och 6 § 1 st.

⁸¹ SFS 1990:52, 4, 7 och 8 §§.

⁸² SFS 1990:52, 4 § 2 st. och 32 §.

⁸³ SFS 2007:1312.

⁸⁴ SFS 1990:52, 1 § 2 st.

4.1.1 Miljöfallen

Enligt 2 § LVU skall vård beslutas om ”det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas”. Som ordalydelsen ger är det alltså när någon, eller några, av de uppräknade företeelserna utgör en påtaglig risk för skada av enskilds hälsa eller utveckling som vårdbehov föreligger. I förarbetena anges betydelsen av påtaglig risk vara att det finns ”konkreta omständigheter som talar för att risk föreligger”.⁸⁵

När det gäller fysisk misshandel påpekas i betänkandet att ”en ringa grad av fysisk misshandel kan utgöra en påtaglig risk”.⁸⁶ Psykisk misshandel framförs som svårare att bedöma, bland annat anges den vara svårare att upptäcka, då den inte syns utåt på samma sätt som fysisk misshandel.⁸⁷ Vid diskussionen om psykisk misshandel framförs det, att det ”inte är fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet”.⁸⁸

Med otillbörligt utnyttjande avses i första hand sexuellt utnyttjande, men i förarbetena anges även att fall då enskild får ta ett självständigt ansvar för familj, till den grad att densamme riskerar att skadas av det, omfattas av bestämmelsen.⁸⁹

Brister i omsorgen är enligt förarbetena bland annat vanvård som medför att enskild riskerar att bli sjuk eller att lämplig sjukvård vägras enskild. Bristerna kan även bestå i att vårdnadshavare är passiv till följd av missbruk eller psykisk störning, vilket kan skapa otrygghet eller på annat sätt skada enskilds utveckling.⁹⁰

Med ordalydelsen ”något annat förhållande i hemmet” avser lagstiftaren bland annat missförhållanden i hemmet som inte orsakas direkt av vårdnadshavaren utan av dennes sambo eller annan i hemmiljön. Även fall där förälder har ett sjukligt och skadligt samliv med enskild omfattas av ordalydelsen.⁹¹ Det som avses med hemmet är ställe som den enskilde stadigvarande vistats på. Det kan således vara föräldrahemmet eller annat hem där enskild står under inflytande av vårdnadshavare eller annan fostrare.⁹²

Meddelad vård som stöds på något eller några av de förhållanden som anges enligt 2 § LVU får enbart avse vård av enskild som är under 18 år.⁹³

⁸⁵ Prop. 1989/90:28, s. 63.

⁸⁶ SOU 2000:77, s. 83.

⁸⁷ Prop. 2002/03:53, s. 82.

⁸⁸ A. a., s. 82.

⁸⁹ Prop. 1989/90:28, s. 65.

⁹⁰ A. a., s. 108.

⁹¹ A. a., s. 108.

⁹² A. a., s. 108.

⁹³ SFS 1990:52, 21 § 2 st. och 1 § 2 st.

4.1.2 Beteendefallen

3 § LVU omfattar, i stället för miljön kring den enskilde, den enskildes beteende. Då denne ”utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende” skall vård beslutas.⁹⁴ Betydelsen av påtaglig risk är densamma som i miljöfallen. Det skall alltså röra sig om konkreta händelser som talar för att risk föreligger.⁹⁵ Det framförs i förarbetena att denna bestämmelse framförallt är tillämplig på äldre barn.⁹⁶

I förarbetenas specialmotivering om vård till följd av beteende ges ingen enskild förklaring till vad som avses med missbruk. Däremot kan det tolkas som att ett tillfälle med nyttjande av narkotiskt preparat är att betrakta som missbruk av följande mening: ”Det förekommer inte sällan att ungdomar använder narkotiska preparat vid något enstaka tillfälle, men att missbruket upphör av sig självt.”⁹⁷ Vid nyttjande av alkohol är dock resonemanget annorlunda då följande anges: ”Ur bruket av alkohol kan utvecklas ett beroende som den unge själv inte förmår att ta sig ur.”⁹⁸ När det gäller missbrukets påtagliga risk är det också skillnad på vilket beroendeframkallande medel som används. Med beroendeframkallande medel avses ”alkohol, narkotika eller därmed jämställda tekniska preparat som thinner.” Påtaglig risk för skada anses föreligga vid enstaka nyttjanden av tung narkotika. Lagen anges också vara tillämplig vid längre frekvent nyttjande, ”oavsett vilket preparat det är fråga om”, då det innebär påtaglig risk för skada för enskilds hälsa eller utveckling.⁹⁹ På så sätt kan visst användande av mediciner komma att omfattas av lagen.

När det gäller förutsättningar för vård till följd av brottslig verksamhet är det då gärningarna tillsammans visar ”bristande anpassning till samhällslivet” som det kan bli fråga om vård.¹⁰⁰ Regeringsrätten har uttalat att tre inbrottsstöld under loppet av ett år inte är att betrakta som brottslig verksamhet.¹⁰¹

Med något annat socialt nedbrytande beteende avser man att omfatta beteendesätt ”som avviker från samhällets grundläggande normer”.¹⁰² Enstaka brott kan vara tillräckligt för att vårdbehov skall anses föreligga enligt denna grund, men då skall det vara fråga om allvarigare brott, och det är också vårdbehovet som skall vara det primära, inte samhällsskyddet.

Vid miljöfallen kan vård meddelas innan enskild fyllt 18 år, men med stöd av 3 § LVU kan vård meddelas innan enskild är 20 år och vården kan fortgå tills densamme fyllt 21 år.¹⁰³ Ett beslut enligt 3 § LVU medför också att särskilda befogenheter tilldelas den som har till uppgift att ge enskild

⁹⁴ SFS 1990:52, 3 § 1 st.

⁹⁵ Prop. 1989/90:28, s. 61, 63 och 109.

⁹⁶ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 582.

⁹⁷ A. a., s. 583.

⁹⁸ A. a., s. 583.

⁹⁹ A. a., s. 583.

¹⁰⁰ A. a., s. 583.

¹⁰¹ RÅ 84 2:31.

¹⁰² Prop. 1989/90:28, s. 109.

¹⁰³ SFS 1990:52, 1 § 3 st. och 21 § 3 st.

vård.¹⁰⁴ Bland annat kan enskilds rörelsefrihet inskränkas om det behövs för att behövlig vård skall kunna genomföras.¹⁰⁵

4.1.3 Samtycket

Ett eventuellt samtycke bedöms efter enskilds, föräldrars eller annan vårdnadshavares inställning till den vård som anses som behövlig. Det är först när den enskilde har fyllt 15 år som dennes inställning ges självständig betydelse vid denna prövning.¹⁰⁶ Ett samtycke till angiven vård kan dock inte alltid medföra hinder för tillämpning av LVU. Exempelvis kan det vara så att ett tidigare lämnat samtycke har ändrats och därmed gjort behövlig vård omöjlig, och det finns därför skäl att anta att det kommer att ske igen. Ett samtycke kan också lämnas för viss del av vård, vilket kan benämnas som ett villkorat samtycke. Innebörden av ett villkorat samtycke blir då att det inte föreligger samtycke till den vårdplan socialnämnd anført. Domstolen prövar då om det villkorade samtycket kommer att utgöra ett hinder mot en tillämpning av LVU. För att ett samtycke skall underkännas - inte betraktas som allvarligt menat eller ej tillräckligt - skall det finnas omständigheter som visar att erforderlig vård på något sätt inte kommer att kunna erbjudas i tillräcklig omfattning.¹⁰⁷ Det bör också påpekas att lagen kan tillämpas utan vetskap om eventuellt samtycke då vårdnadshavare inte kan nås till följd av resa eller annat.¹⁰⁸ Det är den enskildes behov av behövlig vård som blir det primära i en sådan situation.

Det är den behövliga vården som anges i 1 § 2 st. LVU som samtycket prövas mot. En intressant fråga i sammanhanget är då om den behövliga vården enbart avser socialnämndens vårdplan och att det är mot denna som ett samtycke skall prövas. Lagens ordalydelse ensamt ger ett stöd för att det är socialnämndens anförda vårdplan som skall vara referens vid prövningen. 4 § LVU anger att det är socialnämnden som skall ange omständigheterna för behov av vård tillsammans med ett förslag på hur vården skall arrangeras. Enligt 1 § 2 st. LVU är det den behövliga vården som ett samtycke skall avse. Därtill är det enligt 11 § LVU socialnämnden som ensamt bestämmer hur meddelad vård skall ordnas.

Något ovillkorligt krav på att det är vårdplanen som samtycket skall prövas mot framförs dock inte i förarbetena. I RÅ 82 2:74 framförs det att en prövning mot vårdplanen är en princip, alltså inte en regel. I RÅ 1991 not. 206 behandlades socialnämndens vårdplan sekundärt vid prövningen om samtycket och det var i stället vad som domstolen enskilt bedömde som behövlig vård som utgjorde det primära. Därtill framförs det också i ett senare betänkande till LVU att det är domstolens bedömning av behövlig vård som prövas mot samtycket. Vårdplanen skall mer ses som ett förslag från nämnden.¹⁰⁹ Detta uttalande bemöttes dock inte i den fortsatta

¹⁰⁴ SFS 1990:52, 12, 15-19 §§.

¹⁰⁵ SFS 1990:52, 15 §.

¹⁰⁶ SFS 1990:52, 1 § 2 st.

¹⁰⁷ Se bland annat RÅ 1995 ref. 38 och SOU 2000:77, s. 104 f.

¹⁰⁸ Prop. 1979/80, Del A, s. 581.

¹⁰⁹ SOU 2000:77, s. 104 f.

behandlingen. Mattsson framför i sin avhandling: ”Socialnämndens uppgift är att redogöra för behovet av vård. Därefter har länsrätten i uppgift att pröva om vården som den enskilde samtycker till överensstämmer med dennes behov med utgångspunkt i bestämmelserna i LVU.”¹¹⁰ För övrigt är det som nämnden anför i detta läge att betrakta som omständigheter, vilka domstolen självständigt har att göra en bedömning över. Likaså har domstolen ansvaret för att ett beslut som tas skall vara i enlighet med vad som är bäst för den enskilde.¹¹¹

4.2 Socialnämndens del i utredningsarbetet

Som nämnts inledningsvis är LVU att betrakta som ett komplement till socialtjänstlagen och är inte den primära åtgärd som vidtas för att ge enskild den omsorg som denne är i behov av. I socialtjänstlagen är det kommunen som ges det yttersta ansvaret för att ge de som vistas inom dess område den omsorg som desamma behöver.¹¹² Detta innebär även att socialnämnden har ett ansvar att utreda enskilds situation vid behov.

När det gäller barn finns det särskilda bestämmelser som tydliggör kommunens ansvar. Det föreskrivs bland annat att socialnämnden skall verka för att barn och ungdomar skall växa upp under trygga förhållanden. Vidare skall socialnämnden i samarbete med hemmen se till att barn och ungdomars utveckling psykiskt och fysiskt främjas. Särskild uppmärksamhet skall ges till de barn som inte utvecklas på ett positivt sätt och all typ av missbruk skall förebyggas.¹¹³ Då socialnämnden får kännedom om någonting som kan medföra att åtgärd kommer att vidtas, skall detta utredas utan dröjsmål.¹¹⁴ Det framförs i förarbetena att utredning som rör eventuella skyddsåtgärder för barn skall ha första prioritet.¹¹⁵

När det gäller en utredning om eventuellt ingripande för att skydda barn, eller ge barn stöd, skall den bedrivas proportionerligt med hänsyn till rådande omständigheter. I förarbetena framförs det att kravet på ett tillförlitligt beslutsunderlag följer med åtgärdens ingripande.¹¹⁶ Vidare har nämnden befogenhet att konsultera sakkunniga om behövliga insatser. En utredning skall bedrivas skyndsamt och i regel avslutas inom fyra månader. Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas.¹¹⁷ Utredningen skall dokumenteras och utformas med respekt för enskilds integritet.¹¹⁸ Det starka inslaget av myndighetsutövning medför att flera av FL:s bestämmelser förtydligas särskilt i socialtjänstlagen.¹¹⁹ Enskild som enligt

¹¹⁰ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 86.

¹¹¹ SFS 1990:52, 1 § 5 st.

¹¹² SFS 2001:453, 2 kap. 2§ 1 st.

¹¹³ SFS 2001:453, 5 kap. 1 §.

¹¹⁴ SFS 2001:453, 11 kap. 1 §.

¹¹⁵ Prop. 1996/97:124, s. 110.

¹¹⁶ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 398.

¹¹⁷ SFS 2001:453, 11 kap. 2 §.

¹¹⁸ SFS 2001:453, 11 kap. 5 och 6 §§.

¹¹⁹ SFS 2001:453, 11 kap. 8 §.

FL skall beredas tillfälle att yttra sig har också i regel rätt att få framföra sina synpunkter inför nämnden.¹²⁰ För övrigt kan det nämnas att Socialstyrelsen i sin författningssamling ger socialtjänsterna råd om vad en utredning till skydd för enskild under 18 år bör innehålla. Om innehållet i utredningen anges det: ”[att den] bör ha en klar inriktning på barnets situation, hans eller hennes behov och hur dessa tillgodoses. Av utredningen bör det även framgå vilka eventuella insatser från socialtjänsten som barnet är i behov av.”¹²¹

Det kan även nämnas att en socialnämnd som förvaltningsmyndighet även lyder under 1 kap. 9 § RF. Det innebär att en socialnämnd skall behandla alla lika vid tillämpning av gällande rätt samt agera sakligt och opartiskt. Som Mattsson framför medför kravet om saklighet i sig självt att en utredning skall ha en viss kvalitet.¹²² Därtill omfattas också en socialnämnds verksamhet av officialprincipen. Detta innebär att en nämnd förutom reglerna i socialtjänstlagen även har en allmän skyldighet att utreda ett ärende efter dess beskaffenhet.¹²³

Förvaltningsdomstol har ett officialansvar för ett måls utredning vid en ansökan om vård, och socialnämnd har ett officialansvar för den utredning den skall vidta vid behov, oberoende eventuell process. Även då domstol i ett LVU-mål övertar utredningsansvaret för ett beslut om tvångsvård vid ansökan därom, så finns det krav på att socialnämnd även utreder vissa omständigheter för detta beslut. 4 § LVU ställer krav på vilken utredning som socialnämnd skall bifoga till sin ansökan om vård; enligt 32 § LVU skall i regel även en läkarunderökning bifogas ansökan.¹²⁴ Vidare har en socialnämnd bevisbördan för en ansökan om vård, vilket innebär att den skall visa att påtaglig risk för någon av de omständigheter som anges i 2 och 3 §§ LVU föreligger.¹²⁵

Sammantaget kan det beskrivas som att en socialnämnd vid behov har ett eget utredningsansvar som har till syfte att utreda enskilds situation så länge denne är i kommunen eller på annat sätt är under nämndens ansvar. Vidare tilldelas en socialnämnd som part en skyldighet att bidra med utredning även då domstol skall ta beslut om vård enligt LVU. Därtill skall en socialnämnd bevaka ”intresset” - att enskild som barn och ungdom får den omsorg som densamme behöver för att kunna tillgodogöra sig en positiv utveckling både fysiskt och psykiskt, vilket innebär att en process om tvångsvård skall initieras vid behov. Lagstiftarens egen tillit till vissa av dessa regler är dock sparsam då det i förarbetena till socialtjänstlagen framförs: ”Hur utredningsarbetet genomförs beror mer på utredarens kompetens och mindre på lagregler. Ändå gör regeringen den bedömningen att de regler som nu föreslås kan avhjälpa vissa förekommande brister.”¹²⁶

¹²⁰ SFS 2001:453, 11 kap. 9 §.

¹²¹ SOSFS 2006:12.

¹²² T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002, s. 257.

¹²³ H. Ragnemalm, Förvaltningsprocessrättens grunder, 2007, s. 78 f.

¹²⁴ Socialtjänstförordningen ställer också krav på nämnds ansökan. Se SFS 2001:937, 5 Kap. 1 och 1a §§.

¹²⁵ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002, s. 302; R. Lavin, JT 2000-01, s. 99.

¹²⁶ Prop. 1996/97:124, s. 110.

4.3 Den enskilde som part och del i utredningsarbetet

Enligt 36 § 1 st. LVU blir enskild processbehörig vid 15 års ålder. Det innebär att enskild själv är behörig att föra sin talan och styr då över de processhandlingar som står till buds. När enskild är under 15 år bör denne enligt 36 § 3 st. LVU höras då det är till fördel för utredningen och det kan antas att densamme inte tar skada av att höras. 15 år utgör alltså en tydlig gräns för vilket inflytande enskild har i processen.

Innan enskild blir 15 år är det FB:s regler jämte LVU:s regler som avgör vem som kommer att vara dennes ställföreträdare.¹²⁷ Detta medför att det i princip blir enskilds vårdnadshavare, eller särskilt förordnade vårdnadshavare, som blir dennes ställföreträdare.¹²⁸ Det bör poängteras att i LVU-mål är både enskild och dennes vårdnadshavare parter eftersom ett ingripande berör dem alla.¹²⁹

I de fall det anses finnas motstridiga intressen mellan enskild och dennes vårdnadshavare intar ett offentligt biträde rollen som enskilds ställföreträdare i stället för vårdnadshavarna.¹³⁰ Ett typfall då intressena kan anses som motstridiga är om ett ärende grundas på vårdnadshavarnas bristande omsorg. I dessa fall förordnas även offentligt biträde till vårdnadshavarna om behov inte saknas.¹³¹ Ett offentligt biträde är en person som har juristexamen eller på annat sätt är lämplig för uppdraget.¹³² Det har funnits förslag på krav om särskild lämplighet på offentligt biträde i LVU-mål, men någon ändring i lag har ej skett.¹³³

Uppgiften som det offentliga biträdet har som ställföreträdare för ett barn är att se till att dess intressen tillvaratas. Det innebär bland annat att barnets synpunkter och önskemål skall framföras. Vidare skall det offentliga biträdet se till att vad som är att betrakta som barnets bästa tillvaratas eftersom det ligger i dennes uppdrag.¹³⁴ När det gäller det offentliga biträdet tilldelas denne också möjlighet att vidta egen utredning med statliga medel.¹³⁵ Denna utredningsåtgärd begränsar sig till fall då domstol och myndighet inte kan inge utredning, och skall även vara särskilt påkallad. Om dessa förutsättningar inte är uppfyllda kan biträdet själv få stå för kostnaden.¹³⁶

Den roll som ett offentligt biträde har är inte helt oproblematiske. Mattsson påpekar i sin avhandling hur denne i sin roll som ställföreträdare

¹²⁷ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 172.

¹²⁸ SFS 1949:381, 10 kap. 2 och 3 §§.

¹²⁹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 514.

¹³⁰ SFS 1990:52, 39 § 2 st. och 36 § 2 st.

¹³¹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 630.

¹³² T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 179.

¹³³ Prop. 2002/03:53, s. 165.

¹³⁴ Prop. 1994/95:224, s. 57.

¹³⁵ SFS 1996:1620, 4 §.

¹³⁶ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 271.

kan komma i konflikt med olika intressen som denne förväntas representera. Det som åsyftas är att ett offentligt biträde å ena sidan skall vara lyhörd inför enskilds önskemål. Å andra sidan skall även det offentliga biträdet verka för barnets/enskilds bästa, som inte alltid behöver stämma överens med enskilds önskemål. Därtill finns kravet på att enskilds åsikter skall framföras av dess ställföreträdare.¹³⁷ Att en intressekonflikt kan uppstå blir med detta synsätt påtagligt.

I övrigt skall offentligt biträde förordnas då behov inte saknas vid prövning om vård enligt 2 och 3 §§, omedelbart omhändertagande, upphörande av vård, beslut om flyttningsförbud och upphörande av detsamma samt då socialnämnd beslutar om flytt efter meddelad tvångsvård.¹³⁸ I en specialmotivering i förarbetena framgår det att förordnandet bör ske i samband med att socialnämnd som myndighet initierar ett LVU-ärende, då det framförs att ett förordnande i undantagsfall kan vänta tills ärendet når länsrätt.¹³⁹ Vad gäller behovet av offentligt biträde, presumeras det. Att ett ärende inte går den enskilde emot kan enligt förarbetena vara en omständighet som gör att behov av offentligt biträde saknas.¹⁴⁰

Till skillnad från socialnämnd har enskild som omfattas av ansökan inte någon plikt att bidra med utredning enligt LVU och socialtjänstlagen. Det kan utifrån 8 § FPL antas att enskild i LVU-mål har ett ansvar när det gäller egen utredning som den vill bifoga och som då ligger utanför socialnämnds och domstols utredningsansvar. Ett stöd för denna uppfattning är att departementschefen i förarbetena anger, att även om det är domstol som har det yttersta ansvaret för ett måls utredning, är det parterna själva som måste skaffa fram utredningen i ett mål.¹⁴¹

4.4 Principen om barnets bästa i utredningsarbetet

1 § 5 st. LVU ger att vid ett beslut ”skall vad som är bäst för den unge vara avgörande”. Stycket tillkom vid en lagändring och trädde i kraft den 1 juni 2003.¹⁴² Det övergripande syftet med införandet av detta stycke var att tydliggöra principen om *barnets bästa* vid tillämpningen av LVU.¹⁴³

I propositionen till lagändringen diskuterades vilket genomslag principen om barnets bästa skulle ha vid tillämpningen. Det framfördes att principen inte var tvingande i annan lagstiftning, men skulle alltid då det var aktuellt, beaktas vid ett beslut. Förhållandena vid vård enligt LVU ansågs dock vara av sådan karaktär att en annan styrka för principens genomslag borde medges. Det påpekades då att de enskilda som beredes vård enligt

¹³⁷ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 186.

¹³⁸ SFS 1990:52, 39 § 1 st.

¹³⁹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 630.

¹⁴⁰ A. a., s. 630.

¹⁴¹ Prop. 1971:30, s. 530.

¹⁴² SFS 2003:406.

¹⁴³ SOU 2000:77, s. 65.

LVU var att betrakta som samhällets mest utsatta. Av denna anledning uttalades att principen om barnets bästa alltid skulle ha företräde vid en konflikt med andra intressen.¹⁴⁴ Till betänkandet som låg till grund för propositionen om lagändringen framfördes att lokutionen ”alla beslut” i 1 § 5 st. LVU omfattar alla avgöranden enligt LVU, oavsett instans.¹⁴⁵

Vid införandet av 1 § 5 st. LVU framfördes särskilt art. 3.2 i barnkonventionen.¹⁴⁶ Denna artikel behandlar samhällets ansvar att tillgodose barns välfärd med hänsyn till föräldrars och vårdnadshavares rättigheter. Sverige som konventionsstat förväntas enligt nämnd artikel vidta lämpliga åtgärder för barns välfärd genom sin lagstiftning och förvaltning. När dessa åtgärder vidtas är det enligt art. 3.1 i barnkonventionen barnets bästa som skall beaktas. Den närmare innebörden av barnets bästa nämns inte vara möjlig att fixera då man uttalar i förarbetena att: ”Det ligger i sakens natur att det inte en gång för alla går att precisera innebörden av ett sådant begrepp.”¹⁴⁷ Resonemanget bygger på ett tidigare uttalande om att det handlar om en individuell prövning vid varje tillfälle av alla omständigheter som påverkar, barnets fysiska och psykiska hälsa, och dess utvecklingsmöjligheter.¹⁴⁸

I betänkandet till propositionen förs dock ett mer utförligt resonemang om hur man kan bedöma barnets bästa. Här anges bland annat att när socialnämnden skall ta ett beslut är en given utgångspunkt art. 6 i barnkonventionen. Denna artikel ger bland annat att ett barn skall ha optimala utvecklingsmöjligheter. Bedömningen vid varje beslut skall då göras efter vad som bäst gynnar ett barns utveckling. Begreppet utveckling beskrivs i detta fall innefatta ett barns utveckling fysiskt, psykiskt, socialt, andligt och moraliskt.¹⁴⁹ Utöver detta anges generellt att det bästa underlaget för att bedöma vad som är barnets bästa, är vetenskapligt grundad kunskap och beprövad erfarenhet tillsammans med vad barnet själv ger uttryck för. Fördelen med detta förhållningssätt anges också vara att art. 12 i barnkonventionen kommer att tillämpas då barnets egna intressen inkluderas i bedömningen. Det poängteras att ”bedömningen av vad som är barnets bästa skall dock alltid göras av de vuxna som har ansvar för beslutet”.¹⁵⁰ Dessa två utgångspunkter, art. 6 och 12, är att hänföra till två av fyra grundprinciper i barnkonventionen.¹⁵¹ De två övriga är ett barns rätt till icke-diskriminering som anges i art. 2 samt den tidigare nämnda regeln om att barns bästa skall komma i första rummet enligt art. 3.1 i barnkonventionen.

I samband med instiftandet av 1 § 5 st. LVU infördes också ett sjätte st. i 1 § som lyder ”Den unges inställning skall så långt möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad.” Syftet med detta tillägg var att stärka barns rättigheter till följd av Sveriges förpliktelser enligt 12 art. i barnkonventionen som ger

¹⁴⁴ Prop. 2002/03:53, s. 77.

¹⁴⁵ SOU 2000:77, s. 68.

¹⁴⁶ A. a., s. 68 f.

¹⁴⁷ Prop. 2002/03:53, s. 77.

¹⁴⁸ A. a., s. 77 f.

¹⁴⁹ SOU 2000:77, s. 70.

¹⁵⁰ A. a., s. 70.

¹⁵¹ A. a., s. 57.

att barn ska ha rätt att fritt uttrycka sina åsikter, och att bli hörd.¹⁵² Införandet av denna bestämmelse skulle garantera att enskild, som ansökan om vård avser, får komma till tals. Detta innebar enligt förarbetena också en möjlighet för den enskilde att påverka ett beslut enligt LVU.¹⁵³ Det påtalades också att denna bestämmelse hade ett nära samband med 1 § 5 st LVU. Det uttrycktes på följande sätt: ”för att kunna bedöma vad som är bäst för den unge är det absolut nödvändigt att hans eller hennes inställning finns med i beslutsunderlaget.”¹⁵⁴ Förutom socialnämnd, utpekades förvaltningsdomstol direkt som adressat för denna bestämmelse då den ansågs ”behöva vidta åtgärder för att komplettera utredningen” om den fann att utredning om enskilds inställning var bristfällig.¹⁵⁵ Det kommande tillägget till 1 § 6 st. som träder i kraft den 1 april 2008 ger också den enskilde rätt till ”relevant information”.¹⁵⁶ Ett motiv som anges i förarbetena för denna bestämmelse är att enskild inte kan ge en välgrundad inställning utan att ha ”fått relevant information”.¹⁵⁷ Detta är ingen absolut rätt till all information utan begränsas av sekretess och då vårdnadshavare inte samtycker till att information utlämnas till enskild som är under 15 år.¹⁵⁸

För övrigt kan det nämnas att barns grundläggande rättigheter i svensk rätt anges i 6 kap. 1 § i FB. De som primärt får ansvaret, att se till att barnet kommer i åtnjutande av sin rätt, blir vårdnadshavarna. Poängteras bör att innebörden av att vårdnadshavarna *primärt får* ansvaret inte är det samma som att de ensamt bär ansvaret. Ett exempel på andra rättigheter än barnkonventionens rättigheter, som tangeras vid frågor om myndigheters agerande för barns skydd, är art. 5 och 8 i EKMR. För övrigt är dessa rättigheter även svensk rätt.¹⁵⁹ Art. 5 ställer vissa krav på lagenlighet vid frihetsberövanden. Enligt art. 8 får myndigheter inte kränka privat- och familjeliv utan stöd i lag, därtill skall åtgärden ses som skälig utifrån ett demokratiskt perspektiv. Således krävs en form av proportionalitet vid ett ingripande. Även art. 6 i EKMR bör nämnas då den bland annat ställer krav på tillgång till domstol och krav på att de svenska domstolarna uppfyller vissa kontradiktoriska kriterier vid sin handläggning.¹⁶⁰

4.5 Övrigt om utredningen i LVU-mål

4.5.1 Muntlighet

Som nämnts tidigare är processen i förvaltningsdomstol i regel skriftlig, men delvis muntlig, då det yrkas av enskild och är till fördel för utredningen

¹⁵² Prop. 2002/03:53, s. 79.

¹⁵³ A. a., s. 80.

¹⁵⁴ A. a., s. 80.

¹⁵⁵ A. a., s. 81.

¹⁵⁶ SFS 2007:1312

¹⁵⁷ Prop. 2006/07:129, s. 37.

¹⁵⁸ A. a., s. 40.

¹⁵⁹ SFS 1994:1219.

¹⁶⁰ H. Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 2007, s. 218.

av ett ärende, eller för övrigt är till fördel för utredningen.¹⁶¹ Vid handläggningen av LVU-mål skall muntlig förhandling alltid hållas om det inte är uppenbart obehövt, eller då part begär det.¹⁶² I 36 § LVU påtalas att enskild under 15 bör höras då det är till fördel för utredningen och det innebär att densamma inte tar skada av det. Den muntliga förhandlingen i ett mål vid förvaltningsdomstol är inte formlig och det finns heller inget krav på tillämpning av omedelbarhetsprincipen vid handläggningen av ett mål enligt FPL.

4.5.2 Flerpartsprocess med flera intressen

Det finns flera parter i ett LVU-mål. Parternas inställning till behovet av tvångsvård torde skilja sig från fall till fall. I ett beteendefall kan det tänkas att vårdnadshavarna ser tvångsvård som det lämpligaste medan den enskilde själv inte anser att det finns något behov av vård överhuvudtaget. I miljöfall kan det vara det omvända då enskilds intresse är tvångsvård medan vårdnadshavarna anser att hemmet ger alla förutsättningar för god hälsa och utveckling. Ett beslut om vård kräver enligt 4 § LVU att en socialnämnd inger ansökan därom, vilket också medför att dens ståndpunkt i dessa fall är att tvångsvård skall beslutas. Till följd därav kan en socialnämnds intresse som part på ett enklare sätt generellt antas.

4.5.3 Parternas möjlighet att påverka domstols beslutsunderlag

Parternas möjlighet att inge utredning till domstol är till största del utan hinder. Undantag från detta är då utredning anses som överflödigt enligt 8 § 2 st. FPL. Även 37 § FPL kan utgöra ett hinder för klagande part att anföra nya omständigheter och bevis vid Regeringsrätten.

Det offentliga biträdet som kan, eller skall, förordnas ger en förutsättning för att de enskilda parternas rätt tillgodoses och att utredningen i målet granskas och berikas efter deras intressen. Vidare skall domstol enligt FPL se till, att parterna får tillgång till målets material, att parterna får tillfälle att yttra sig över det, samt att respektive part blir varse om annan parts inställning.¹⁶³ Enligt 1 § 6 st LVU skall även enskilds inställning, den som beslutet avser, så långt som möjligt utredas. Efter 1 april 2008 skall densamma även informeras med relevant information.¹⁶⁴ Tillsammans med det tidigare nämnda ger detta att förfarandet även får kontradiktoriska inslag, vilket krävs för att handläggningen skall vara förenlig med art. 6 EKMR.¹⁶⁵

Enskild, som beslut om vård avser, blir enligt LVU processbehörig vid 15 år. Allmänt innebär det att denne självständigt får föra sin talan och möjlighet att påverka ett måls handläggning med de processhandlingar som

¹⁶¹ SFS 1971:291, 9 §.

¹⁶² SFS 1990:52, 35 § 1 st.

¹⁶³ Se särskilt SFS 1971:291, 10 - 12 och 18 §§.

¹⁶⁴ SFS 2007:1312.

¹⁶⁵ H. Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 2007, s. 218.

står till buds.¹⁶⁶ En intressant aspekt i detta sammanhang är i vilken omfattning som domstol är bunden av enskilda processhandlingar i LVU-mål. LVU är ingen fakultativ lagstiftning och det är en socialnämnd som anhängiggör frågan om tvångsvård genom att lämna in en ansökan till förvaltningsdomstol. Domstol skall därefter besluta om vård om någon av de omständigheter som nämns i 2 eller 3 §§ LVU föreligger och då samtycke till vård inte finns. Domstol är vid beslut tvungen att ta hänsyn till enskilds intresse, den som beslut om vård avser, då detta intresse är en del av ”vad som är bäst för den unge”.¹⁶⁷ Det innebär dock inte att ett beslut inte får gå emot dennes intresse då en samlad bedömning av ”vad som är bäst för den unge” ger ett annat resultat.¹⁶⁸ Därtill har förvaltningsdomstol det yttersta ansvaret för ett måls utredning enligt 8 § FPL. Sammantaget talar det för att enskilda processhandlingar inte kan påverka domstolens beslutsunderlag i någon större omfattning eftersom densamme på angivna punkter saknar ett egentligt förfogande över sakfrågan.

Som nämnts är det socialnämnden som initierar mål om tvångsvård. Nämnden skall för beslut ge in ansökan därom med krav på visst innehåll enligt 4 § LVU. Domstol är i och med ett måls anhängiggörande skyldig att pröva det och skall enligt 2 och 3 §§ LVU besluta om vård om någon av de omständigheter som anges föreligger och om samtycke till behövlig vård ej finns.¹⁶⁹ Socialnämnden kan då genom en ansökan och ingiven utredning enligt lag kräva att domstol meddelar vård enligt LVU. Diskussionen om parts möjlighet att påverka ett måls utredning genom sina processhandlingar är också av intresse när det gäller en socialnämnd som part. Lagstiftaren har gett landets socialnämnder behörighet att initiera en process genom en ansökan om vård enligt LVU, vilket också får betraktas som en logisk följd av att de bär ett ansvar för den enskilde som en eventuell ansökan om vård avser. I den bästa av världar borde det även innebära att respektive socialnämnd vid en process genom sina processhandlingar för sin talan om vård på ett objektiva, sakliga och korrekta sätt.

4.6 Beviskrav i LVU-mål

I kapitlet om praxis, och i kapitlet om doktrin, uppmärksammas sambandet mellan beviskrav och utredning i ett mål. En domare har under bevisprövningen i ett mål att ta hänsyn till rådande beviskrav. Ett beviskravs funktion är att ange en nivå för när ett rättsfaktum kan anses föreligga vid en bevisprövning.¹⁷⁰ Gällande beviskrav blir på så sätt en avgörande faktor vid en bedömning av om föreliggande utredning är tillräcklig för att tillämpa viss regel.

¹⁶⁶ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 172.

¹⁶⁷ SFS 1990:52, 1 § 5 st.

¹⁶⁸ SFS 1990:52, 1 § 5 st.

¹⁶⁹ Se om domstols prövningsskyldighet, B. Wennergren, *Förvaltningsprocesslagen m. m. En kommentar*, 2005, s. 300.

¹⁷⁰ C. Diesen, m.fl., *Bevisprövning i förvaltningsmål*. BEVIS 7, 2003, s. 19.

Någon given metod för hur arbetet vid en bevisprövning skall bedrivas finns inte.¹⁷¹ Vidare råder det fri bevisvärdering och fri bevisföring.¹⁷² Det finns dock allmänna krav som påverkar domstols frihet vid dess bevisprövning. En domare skall i sin prövning vara saklig och opartisk, samt iaktta likformighet i sitt beslutsfattande.¹⁷³

När det gäller LVU-mål är beviskravet för ett beslut om omedelbart omhändertagande angivet i lagtexten. Enligt 6 § 1 st. 1 p. LVU är kravet att det skall vara sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt LVU. När det gäller omständigheter som utgör grund för beslut om vård med stöd av 2 och 3 §§ LVU nämns det i förarbetena att det skall röra sig om konkreta omständigheter.¹⁷⁴ Vidare borde också 1 § 5 st. LVU präglade en domares bevisprövning eftersom det tydligt anges att det är vad som är bäst för den unge som skall vara avgörande vid ett beslut enligt LVU. Enligt bevisteorins terminologi borde därmed alla LVU-mål enligt detta lagrum få ett övergripande bevistemå.¹⁷⁵

RÅ 2005 ref. 66 är ett exempel på hur 1 § 5 st. LVU styr Regeringsrättens bedömning vid beslut enligt LVU. I detta fall överklagade en vårdnadshavare socialnämnds beslut om umgängesförbud. Vid bedömningen i Regeringsrätten konstaterades det att den omhändertagne, som var 12 år, överhuvudtaget inte ville ha någon kontakt med vårdnadshavaren. Ett barnpsykiatriskt utlåtande angav ge stöd för att den omhändertagne i sitt ställningstagande hade uttryckt sin verkliga vilja då den som person beskrevs som självständig. Vidare framfördes det att ett barnpsykiatriskt uttalande tillsammans, med ett för detta fall särskilt yttrande från Socialstyrelsen, angav att något umgänge inte borde ske mot den omhändertagnes vilja.¹⁷⁶ Dessutom påtalades skyldigheten i 1 § 6 st. LVU – att utreda den i detta fall omhändertagnes inställning, och att ta hänsyn till dennes vilja med beaktande av ålder och mognad. Avslutningsvis motiverade Regeringsrätten sitt beslut om att låta umgängesförbudet kvarstå med att den omhändertagnes vilja skulle ”tillmätas avgörande betydelse och att det måste anses vara det bästa för [densamme]”.¹⁷⁷ Det bör tilläggas att Regeringsrätten förtydligade att betydelsen av den omhändertagnes vilja i detta fall inte påverkades av orsakerna till dennes inställning.

4.7 Sammanfattning

Då socialtjänstlagens frivilliga åtgärder inte är tillräckliga ger LVU samhället befogenhet att ingripa tvångsvis för att skydda enskild med

¹⁷¹ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 300.

¹⁷² C. Diesen, m.fl., *Bevisprövning i förvaltningsmål*. BEVIS 7, 2003, s. 20.

¹⁷³ T. Mattsson, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 301; C. Diesen, m.fl., *Bevisprövning i förvaltningsmål*. BEVIS 7, 2003, s. 21.

¹⁷⁴ För exempel av bedömning av konkreta omständigheter se RÅ 1995 ref. 46, RÅ 1996 ref.61 och RÅ 1996 ref. 91.

¹⁷⁵ C. Diesen, m.fl., *Bevisprövning i förvaltningsmål*. BEVIS 7, 2003, s. 15.

¹⁷⁶ *Initiativ till Socialstyrelsens yttrande togs av Regeringsrätten ex officio.*

¹⁷⁷ RÅ 2005 ref. 66.

behövlig vård vid risk för viss typ av fysisk och psykisk skada. Om risken för skada beror på enskilds hemförhållanden kan åtgärd enligt LVU vidtas innan enskild blir 18 år när samtycke saknas av dens vårdnadshavare, eller av enskild själv då denne är 15 år. Därefter saknas befogenhet att ingripa på grund av enskilds hemförhållanden. Om risken för skada beror på enskilds eget beteende kan åtgärd enligt LVU vidtas innan enskild blir 20 år när samtycke saknas av enskild. Ingripandet får fortgå tills enskild blir 21 år. Om åtgärd vidtas på grund av enskilds eget beteende tilldelas den som handhar enskilds vård befogenhet att i vissa fall inskränka dennes rättigheter.

En kommuns socialnämnd har ett ansvar att initiera en process om tvångsvård vid behov till följd av bestämmelserna i socialtjänstlagen. Skyddsåtgärder för enskilda under 18 år skall enligt socialtjänstlagen ha första prioritet och nämndens egen utredning därom skall bedrivas proportionerligt till rådande omständigheter. Det finns ett uttalat krav på att en socialnämnds eget beslutsunderlag vid bland annat fråga om tvångsvård skall vara tillförligt. Tidsramen för en utredning är enligt samma lag i regel fyra månader.¹⁷⁸

I det fall det inte rör sig om omedelbart omhändertagande är det endast en socialnämnd som vid förvaltningsdomstol kan initiera frågan om vård enligt LVU med en ansökan därom. Enligt LVU skall en socialnämnd vid ansökan om vård till domstol inlämna specifik fakta. Som initiativtagare till en process om tvångsvård och ansvarig part för specifik utredning, tilldelar lagstiftaren landets socialnämnder en betydande roll under utredningsarbetet vid en domstolsprocess om tvångsvård enligt LVU. Dessutom har en socialnämnd som ansökande part i dessa fall även bevisbördan och har då att visa, att skäl för ett ingripande enligt LVU föreligger.

Den enskilde som ansökan om vård avser blir processbehörig enligt LVU vid 15 års ålder. Innan dess är det den enskildes ställföreträdare som för dess talan. Ställföreträdaren är antingen, den enskildes vårdnadshavare som efter behov även har tillgång till offentligt biträde, eller ett offentligt biträde förordnat av rätten då det föreligger en intressekonflikt mellan den som vård avser och dens vårdnadshavare. Den enskilde tilldelas ingen plikt enligt LVU att införskaffa utredning vid ansökan om vård. Det utesluter dock inte att enskild enligt 8 § FPL, som part har ett ansvar för egen utredning som ligger utanför domstols och socialnämnds utredningsansvar. Det ansvar ett offentligt biträde har för utredning till följd av sin roll konkurrerar inte med det ansvar som domstol har enligt 8 § FPL.

Principen om barnets bästa har fått en betydelsefull del för utredningen i ett LVU-mål. Vid beslut enligt LVU skall *vad som är bäst för den unge* vara avgörande. Därmed stipuleras ett särskilt krav på innehåll i domstols beslutsunderlag i LVU-mål. Syftet bakom införandet av denna bestämmelse var att principen om barnets bästa, alltid skulle ha företräde andra intressen. Vetskapen om den vårdbehövandes inställning kopplas också till denna bestämmelse. I förarbeten anges det tydligt att den enskildes inställning är en väsentlig del av en domstols beslutsunderlag eftersom

¹⁷⁸ Enligt rekommendation i SOSFS 2006:12 bör denna tidsram även omfatta enskild innan den blir 20 år.

denna information är nödvändig för att kunna avgöra vad som är bäst för den unge. Den kommande lagändringen har som syfte att säkerställa att den som fråga om vård avser verkligen har tillgång till relevant information när denne återger sin inställning till saken.

Det nästintill ovillkorliga kravet på att hålla muntlig förhandling i ett LVU-mål skapar förutsättningar för de aktörer som kan närvara att berika det skriftliga materialet efter behov. Vidare har LVU-mål den beskaffenhet att flera olika parter finns med och representerar var för sig sitt eget intresse. Teoretiskt kan det innebära att en socialnämnd agerar efter sina intressen enligt socialtjänstlagen och LVU, medan den som frågan om vård avser agerar efter sitt intresse och dennes vårdnadshavare efter sitt eller sina intressen. En eventuell ställföreträdare för den som ansökan om vård avser gör inte denna bild mindre komplicerad. Dessutom har förvaltningsdomstol en skyldighet att pröva ansökan och utreda den enligt LVU och FPL.

Även om det inte utgör någon skillnad i vad aktörerna får tillföra utredningen i ett LVU-mål har landets socialnämnder av lagstiftaren tilldelats en omfattande roll vad gäller att inge viss utredning till förvaltningsdomstol. Någon skyldighet för den enskilde att inge utredning finns inte. Det borde dock ligga i enskilds intresse som part att påpeka om den anser att något som anförts är felaktigt. Hur mycket, eller om, parterna kan tillåtas att påverka domstols beslutsunderlag i LVU-mål med sina processhandlingar är ej fastställt. Förutom Lavins anförande om domstols utredningsansvar vid myndighets medgivande i socialförsäkringsmål har det inte påträffats något som närmare behandlar denna aspekt.

Sambandet mellan beviskrav och utredning är påtagligt. Beaktas bör att bedömningen för alla beslut enligt 1 § 5 st. LVU, oavsett instans, skall göras efter vad som är bäst för enskild som fråga om vård avser.

I detta kapitel har parternas del i utredningsarbetet vid domstol redogjorts utifrån redovisade rättskällor. Innan frågan om förvaltningsdomstols utredningsansvar i LVU-mål slutligen behandlas kan detta arbetes undersökning berikas ytterligare med intervjuer av praktiker. Svar på frågor om förvaltningsdomstols utredningsansvar av dem kan utifrån deras erfarenheter visa hur reglerna kan tolkas och används i praktiken.

5 Tre intervjuer

I detta kapitel kommer tre praktikers syn på domstols utredningsansvar att redovisas. De tre intervjupersonerna har valts för att de som domare har intagit rollen som ”rätten” enligt 8 § FPL i LVU-mål. Därmed har de erfarenhet av hur förvaltningsdomstol agerar som utredande aktör i ett LVU-mål. Förutom denna erfarenhet är de i grunden utbildade jurister och innehar kunskapen att tolka gällande rätt.

De sju frågorna har författats utifrån syftet att undersöka hur förvaltningsdomstol kan agera för att utreda ett LVU-mål och hur principen om barnets bästa i 1 § 5 st. LVU kan komma att påverka domstols utredningsarbete.¹⁷⁹

Sökandet av intervjupersoner skedde via telefon med länsrätterna i Göteborg, Jönköping och Malmö. Innan intervju fick intervjupersonerna arbetets frågor via e-post tillsammans med en förklarande text om intervjuens syfte och tillvägagångssätt.¹⁸⁰ Två intervjuer gjordes över telefon och en gjordes vid ett personligt möte. Samtliga intervjuer spelades in för att underlätta koncentrationen på dialogen som fördes vid varje intervju och för att skapa ett tillförlitligt arbetsmaterial vid sammanställandet av intervjuerna.

Nedan redovisas intervjupersonernas svar på de frågor som ställts under intervjuerna. Efter varje fråga följer en sammanfattning av samtligas svar. Då inget annat anges återges svaren utan ordning av vem av personerna som har besvarat frågan.

1. Hur ofta förekommer det att rätten tar initiativ till att komplettera utredningen i ett LVU-mål?

Två av de tre intervjuade personerna anger att det är ytterst sällan som det sker komplettering vad gäller skriftlig utredning. Samma personer framför att initiativ till komplettering vanligen sker vid muntlig förhandling. En av dessa två anger att initiativ till komplettering under muntlig förhandling tas varannan eller var tredje gång. Den andre av dessa två anger att det ofta tas initiativ till komplettering vid muntlig förhandling. Den tredje av dem anger att det aldrig har förekommit något behov av att ta initiativ till skriftlig komplettering. Samma person anger heller inget tillfälle som denne tagit initiativ till att komplettera en utredning under muntlig förhandling.

¹⁷⁹ De två första frågorna är inspirerade från en allmän undersökning om förvaltningsdomstols utredningsansvar som gjordes av Domstolsutredningen, SOU 1991:106 Del B, bilaga 4, s. 399.

¹⁸⁰ Den angivna intervjubilagan som nämns under tillvägagångssätt i kontakttexten författades inte eftersom svaren i stället kom att redovisas i detta kapitel. Kontakttexten återfinns i sin helhet under rubriken Bilaga A.

2. Hur sker en sådan komplettering?

De två som anger att de tagit initiativ till att komplettera en utredning anger att kompletteringarna har skett skriftligen eller genom frågor under muntlig förhandling. Vid skriftlig komplettering är det i regel fråga om läkarutlåtanden. Vid komplettering genom frågor under muntlig förhandling rör det sig bland annat om att utreda enskild parts inställning till socialnämnds åberopade omständigheter.

3. Vems intresse, eller vilkas intresse, är det som styr utredningen i ett LVU-mål?

Samtliga intervjupersoner anger att det är ett fokus på barnet, eller den unge, som skall styra utredningen. Detta uttrycks dock på olika sätt av varje person. En av personerna anger att det är barnets behov utifrån bestämmelserna i LVU som skall styra utredningen. En annan av personerna uttrycker det som att det är barnets intresse som styr utredningen eftersom det är en skyddslagstiftning. När det handlar om yngre barn innebär det enligt samma person att barnets intresse är mer synonymt med det allmännas intresse än individens egna intresse. Den återstående personen resonerar utifrån aktörernas roller och barnets bästa. Det anges då att det offentliga biträdet skall framföra barnets intresse med beaktande av dess mognad, och att socialnämnden står för faktautredningen. Densamme anger också, att även om det är barnets bästa som i princip skall styra, så är det svårt att peka ut ett intresse, eftersom barnets bästa är olika från fall till fall.

4. Hur påverkar detta intresse, eller dessa intressen, rätterns initiativ till utredning i ett LVU-mål?

När intervjupersonerna svarade på denna fråga utgick samtliga i regel från det resonemang de använt i tidigare fråga. Den förstnämnde angav då att det är barnets behov utifrån LVU som skall utredas tillsammans med förutsättningarna för att barnets behov kan tillgodoses. Den efterkommande personen angav att om det är problematiskt att förstå ett barns situation, och det finns möjligheter att klargöra situationen, måste rätten agera. Och den sistnämnda intervjupersonen angav att det är vad som är barnets bästa som måste utredas för att ett beslut om vård skall kunna tas.

5. I fall då rätten tar initiativ till en komplettering i ett LVU-mål, får initiativet vara till hjälp för socialnämnden/det allmänna?

Samtliga svarar ja på denna fråga. Två av dem motiverar sitt svar med att det är en skyddslagstiftning och att det är vad som är bäst för barnet som skall utredas. Den tredje påtalar en viss försiktighet, men ser inget hinder med att vidta ett utredningsinitiativ som är till fördel för socialnämndens talan.

6. Påverkar 1 § 5 st. LVU rättens utredningsansvar? Om ja, hur?

Samtliga menar att instiftandet av detta stycke inte har förändrat rättsläget, utan de ser det mer som en markering av lagstiftningens ursprungliga syfte. En av dem påtalar att 1 § 6 st. LVU, som ger att barnet eller den unges inställning så långt som möjligt skall klarläggas, möjligen kan anses ha påverkat rättens utredningsansvar.

7. Kan 1 § 5 st. LVU tolkas som en befogenhet för rätten att genom officialprövning vidga socialnämndens/det allmännas yrkande?

Samtliga intervjupersoner svarar att de inte ser på bestämmelsen på detta sätt. Två av dem framför även sin syn på hur rätten skall förhålla sig till socialnämndens yrkande. En av dem anger att rättens yrkande aldrig kan vara mer än ansökan om vård enligt LVU. Om en socialnämnd anger 2 § eller 3 § LVU är det att betrakta som ett förslag på tillämpligt lagrum. Således sker inte ett vidgande av socialnämndens yrkande i de fall rätten anser att annan än angiven paragraf är tillämplig. Den andre anger att lagstiftningen bygger på att varje aktör agerar korrekt och rätten får därför förutsätta att nämnden själv förstår vad det är som skall yrkas. Rätten skall därför inte tillämpa annat lagrum än det som yrkas av nämnden. Densamme anger även att det inte finns något som hindrar att nämnden kommer tillbaka med ett annat yrkande i en ny ansökan.

6 Avslutande analys

Enligt 8 § FPL ges rätten det yttersta ansvaret för utredningen i ett LVU-mål. Ett av skälen som angavs för att ge förvaltningsdomstol det yttersta ansvaret för utredningen i ett mål var att försäkra sig om att målsättningen under en process skulle vara att nå ett materiellt riktigt beslut. Det framfördes i samband med detta att parterna ensamt inte kunde tillåtas att styra över utredningen i vissa typer av mål. Förvaltningsprocessen präglas på denna punkt av officialprincipen. Lagstiftaren tillade dock att även om det är rätten som har det yttersta ansvaret för utredningen i ett mål är det i regel parterna som måste tillhandahålla domstolen utredning. I förarbetena anges det därför att domstolen i regel skall anvisa part om när dennes talan behöver kompletteras. Detta tillvägagångssätt återspeglas tydligt av paragrafens ordalydelse - vid behov anvisar rätten hur utredningen bör kompletteras. Således skall domstolen inta en processledande roll efter behov, och har dessutom ex officio möjlighet att begära remiss från annan myndighet. Behovet av rättens utredningsinitiativ styrs i sin tur av ett måls *beskaffenhet*. I förarbetena har det gjorts allmänna uttalanden som refererar till processföremålet och partsförhållandena i ett mål. Det framförs särskilt i förarbetena att domstol skall iakttä sin utredningsskyldighet i de fall enskild har svårt att tillvarata sin rätt.

Paragrafens tillämpning har därefter behandlats i praxis. Regeringsrätten har dock inte prövat förvaltningsdomstols utredningsansvar enligt 8 § FPL i LVU-mål. Den praxis som redovisats ökar allmänt kunskapen om förvaltningsdomstols utredningsskyldighet, men ger samtidigt inget tydligt svar på paragrafens tillämpning i andra typer av mål. Vad som blir avgörande vid en jämförelse är de skäl som överdomstol anger för att ett måls beskaffenhet krävt att ytterligare utredningsåtgärd skulle ha vidtagits.

Det som är gemensamt för alla de mål som har redovisats från de två överdomstolarna är att underinstans på något sätt skulle ha vidtagit ytterligare utredningsåtgärd. Det talar generellt för att förvaltningsdomstol skall vara aktiv för utredningen i de måltyper som har redovisats. Detsamma bör även gälla andra typer av mål vars beskaffenhet är likvärdig de behandlades. Att aktivitet från domstol enligt praxis är påfordrad i vissa tvåpartsprocesser kan ses som en utfyllnad av det resonemang som nämns i förarbetena om målsättningen om materiellt riktiga beslut och att enskild kan behöva stöd för att tillgodogöra sig sin rätt. Behovet av rättens utredningsinitiativ hänvisas i dessa mål just till att konsekvensen av bristande utredning har blivit att enskild inte fått det skydd som lagstiftningen är tänkt att ge. Detta behov påtalas även av Migrationsöverdomstolen då enskild har ombud. Vidare är kritiken i praxis inte enbart att hänföra till rättens handlade genom anvisande om komplettering. Rätten har som ytterst ansvarig aktör för utredningen i ett mål, och sitt beslut, att beakta gällande beviskrav. Den bevisning som läggs till grund för att konstatera ett rättsfaktum måste således uppfylla gällande beviskrav. Vidare skall rätten acceptera utredning som kan tänkas klargöra

oklarheter, vilka är av betydelse för utgången i ett mål. Därtill anger praxis att domstol har viss skyldighet att klargöra för part om föreliggande utredning när det kan antas att densamme inte har en korrekt uppfattning om vilket material domstol innehar.

Det JO kommer fram till om förvaltningsdomstols utredningsansvar i LVU-mål är i linje med vad som nämns om rättens utredningsansvar i förarbetena och i behandlad praxis, vilket kommer att framgå av texten här nedan. När det gäller de skäl som JO anger för fastställandet av domstols utredningsansvar i LVU-mål finns det dock mer aspekter som bör beaktas än parternas juridiska kompetens, socialnämnds lagreglerade utredningsansvar till följd av dess ansvar för unga enskilda och nämnds börda som ansökande part.

I behandlad doktrin påtalar samtliga författare vikten av att förvaltningsdomstol når ett materiellt riktigt beslut. Petrén menar att det är enbart vid fråga om de faktiska omständigheterna som parterna kan tilldelas ett ansvar, men att domstol även här skall agera vid bristande utredning. Vidare nämner densamme att parternas ansvar i denna del varierar efter om det är fråga om ett betungande eller gynnande beslut. Wennergren påtalar i sin tur svårigheten att med närmare precision dela in ett måls utredning i olika typer av fakta. Både Petrén och Wennergren menar dock att förvaltningsdomstols utredningsskyldighet påverkar parts bevisbörda. Petrén anser att den blir sekundär och Wennergren menar att domstol innehar en falsk bevisbörda. Lavin har ett fokus på hur införandet av den allmänna tvåpartsprocessen påverkar ett måls beskaffenhet. Därtill tar densamme upp betydelsen av allmän parts processhandling när det gäller domstols utredningsansvar. Som Petrén, anger även Lavin, att när det är fråga om betungande beslut ökar kravet på förvaltningsmyndighets medverkan för utredningen i ett mål.

Av det hittills nämnda framgår det att det är frågan om LVU-måls beskaffenhet som skall behandlas för att komma fram till ett svar på detta arbetes frågeställning. Som nämnts ger LVU samhället befogenhet att ingripa tvångsvis för att skydda enskild innan denne är 20 år. För den enskilde, och övriga enskilda som berörs av ett LVU-mål, är det inte sällan fråga om ett *betydande ingrepp i deras privatliv*. Samtidigt är det för den vårdbehövande också fråga om att samhället skall kunna erbjuda densamme *ett skydd*. Möjligheten för socialnämnd att använda detta tvång är ett led i det ansvar som tilldelas densamme genom lag. Kortfattat kan detta ansvar beskrivas som att Sveriges socialnämnder ansvarar för att ge unga enskilda en skadefri uppväxt med möjlighet till positiv utveckling. En del av detta ansvar består i att utreda enskilds situation för att i sin verksamhet kunna bedöma vilka åtgärder som är nödvändiga för att tillgodose befintliga behov. *Socialnämnd har ett eget utredningsansvar* på så sätt oberoende av eventuell LVU-process. Vidare är det resultatet av detta utredningsansvar som ger om det finns ett behov att ansöka om vård enligt LVU. När väl socialnämnd fastställt att behov för tvång finns skall den för att uppfylla sitt vårdansvar använda sig av LVU. Vid ansökan om vård skall socialnämnd inge *specifik utredning* som stöd för sin talan, vars fakta redan borde vara en del av deras egen utredning. Någon plikt för enskild att inge utredning är ej föreskriven. Det utredningsansvar som i vissa fall kan föreligga för

offentligt biträde konkurrerar ej med domstol eller myndighets utredningsansvar. När det allmänna står som sökande för ett betungande beslut innehar den också *bevisbördan*. Vid beslut om tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU är *beviskravet* att det skall röra sig om *konkreta omständigheter*, vid omedelbart omhändertagande är kravet att det skall vara *sannolikt*. När det gäller *partsförhållandena* har enskild som fråga om vård avser, och dennes vårdnadshavare, i regel tillgång till offentligt biträde. I detta avseende borde därför enskild med ombud anses inneha kompetens för att dels bedöma föreliggande utredning, dels kommunicera med domstol och övriga parter på ett självständigt sätt. Enskild har dock inte samma tillgång till utredningsresurser som socialnämnd har. De kan därför inte fullt ut anses som jämbördiga. Därtill kan det nämnas att enskild inte har någon egentlig rådgivning över sakens anhängiggörande eller utredningens omfattning. Principen om barnets bästa styr handläggningen av alla beslut som tas enligt LVU eftersom *vad som är bäst för den unge* skall vara avgörande vid ett beslut. På så sätt skapas en obligatorisk målsättning för handläggningen av alla mål enligt LVU. Något angivet beviskrav för denna prövning har inte påträffats. I denna målsättning ligger även ett krav på att så långt som möjligt utreda *den unges inställning*. Beroende på ålder och mognad skall hänsyn tas till dennes vilja.

Till följd av att det i praxis påfordras aktivitet av förvaltningsdomstol i mål om skyddslagsstiftning när part har ombud, borde detsamma även gälla i LVU-mål. För att garantera att syftet med LVU uppnås bör därför förvaltningsdomstol ansvara för att utredningen vid beslut inte är bristfällig. Den exakta innebörden av detta ansvar är dock svår att ange. Socialnämnd har i egenskap som allmän ansökande part för ett betungade beslut, börden att bevisa de omständigheter som den åberopat i nivå med de beviskrav som gäller. Om ett materiellt riktigt beslut är målsättningen för handläggningen bör domstol vid denna verksamhet ange för socialnämnd när omständighet inte är att anse som styrkt - med andra ord - anvisa om komplettering. Något hinder för att domstol anger för det allmänna hur dens talan behöver kompletteras har inte påträffats. Domstol skall dock agera öppet inför samtliga parter vid denna verksamhet. Vidare ligger det på domstol att ta ställning till när ett beviskrav är uppfyllt genom sin bevisprövning. Sambandet mellan beviskrav och tillräcklig utredning gör sig här påmint. Domstolens bevisprövning innefattar dock ingen bedömning i fråga om det finns annan adekvat utredning än den som socialnämnd anför. Av denna anledning är det därför av stor betydelse att eventuella invändningar och motsägelsefulla uppgifter medför granskande åtgärd av domstol. Om formen för handläggningen läggs upp kontradiktoriskt borde det bidra till att meningsskiljaktigheter uppdagas. Vidare borde det medföra för förvaltningsdomstol att de kontradiktoriska krav som finns får sin rätta plats. LVU ställer också särskilda krav på specifik utredning som socialnämnd skall inlämna vilket måste medföra att domstol skall agera vid frånvaro av sådan utredning. Vad som avses är ansökans innehåll och läkarundersökning. Även domstol är adressat för bestämmelser i LVU som har med målets utredning att göra, som på så sätt bidrar till att bestämma domstols utredningsansvar enligt 8 § FPL. 1 § 5 st. LVU anger att det är vad som är bäst för den unge som skall avgöra ett beslut enligt LVU. Detta är en

regel som gäller alla instanser som tar beslut med stöd av LVU. För domstols ansvar enligt 8 § FPL är den avgörande punkten vilket beviskrav som anses gälla enligt detta lagrum. Vidare anger 1 § 6 st. LVU att den enskildes inställning skall utredas så långt som möjligt, och med beaktande till dennes ålder och mognad, tillmätas betydelse vid ett beslut.

De tillfrågade domarnas tillvägagångssätt skiljer sig inte nämnvärt från den bild av domstols utredningsansvar som precis har angetts. Även om inte alla anger att de har tagit initiativ till att komplettera utredningen i ett LVU-mål anser samtliga att åtgärden som sådan är självklar vid behov. Angivna kompletteringar har skett både skriftligen och muntligen. Att ett utredningsinitiativ kan bli till fördel för det allmänna anges inte som ett hinder, även om en av de tillfrågade påtalar en viss försiktighet. Vidare anger samtliga att det är ett fokus på barnets behov som styr utredningen i ett mål. När praktikerna svarar på hur detta fokus styr utredningen skiljer sig beskrivningen något åt från person till person. Vilken betydelse det har kan inte fastställas här. Vad som kan antas utifrån deras svar på denna fråga är att samtliga söker ett svar på spörsmålet - *om en tillämpning av LVU är vad som är bäst för den unge*. Samtliga anger att införandet av 1 § 5 st. inte har förändrat rättsläget vad avser förvaltningsdomstols utredningsansvar, utan ser införandet av principen av barnets bästa som ett förtydligande av skyddslagsstiftningens ursprungliga syfte. En av dem anger att 1 § 6 kan ha påverkat domstols utredningsansvar.

Avslutningsvis kan det därför konstateras att förvaltningsdomstol bör vara aktiv vid handläggningen av LVU-mål och genom utredningsinitiativ se till att dess beslutsunderlag inte är bristfälligt. Eftersom det är fråga om skyddslagsstiftning för samhällets mest utsatta barn borde målsättningen för domstols utredningsarbete vara att ett materiellt riktigt beslut skall nås. Det som kan nämnas om domstols tillvägagångssätt är att principen om barnets bästa måste styra utredningsarbetet och utredningsinitiativen eftersom det är vad som skall utredas enligt 1 § 5 st. LVU. 1 § 6 st. LVU anger till viss del genom sin utformning vad som är en del av barnets bästa. Beviskraven för vad som är bäst för den unge får en avgörande betydelse för bedömningen om utredningen är tillräcklig enligt 8 § FPL.

7 Slutsats

Förvaltningsdomstols utredningsansvar vid handläggningen av ett LVU-mål bör enligt behandlade rättskällor vara att den skall agera aktivt för att utredningen i ett LVU-mål inte blir bristfällig. Det som starkast talar för denna slutsats är målsättningen att nå ett materiellt riktigt beslut, vilket omnämns i förarbeten, praxis och doktrin. Genom att sträva efter detta mål tillgodoses syftet med de materiella bestämmelserna som prövas. Praxis visar att detta är särskilt påkallat när det gäller skyddslagstiftning.

Det som kan nämnas om domstols tillvägagångssätt för att uppnå denna målsättning vid handläggningen i LVU-mål är att den anger för socialnämnd när utredningen behöver kompletteras. Vidare bör sambandet mellan beviskrav och bristfällig utredning beaktas. Härför får 1 § 5 st. LVU tillsammans med 1 § 6 st särskild betydelse eftersom de tillsammans anger vad som gör ett beslut enligt LVU materiellt riktigt.

Bilaga A

Angående förfrågan om intervju

Jag studerar på Juristprogrammet i Lund och är nu inne på min sista termin. Som ämne för mitt examensarbete har jag valt förvaltningsdomstols utredningsskyldighet vid handläggningen av LVU-mål. Till följd av ämnesvalet är det av stort intresse att få en bild av hur yrkesverksamma vid domstol ser på domstolens roll i en sådan process. Därför skulle jag vilja ställa ett antal frågor till er.

Syftet med frågorna är att försöka få svar på hur ni som verksam förvaltningsdomare tillämpar 8 § FPL i mål vid ansökan om vård enligt 2 och 3 §§ LVU, samt om införandet av 1 § 5 st LVU har påverkat tillämpningen.

Mina frågor är:

1. Hur ofta förekommer det att rätten tar initiativ till att komplettera utredningen i ett LVU-mål?
2. Hur sker en sådan komplettering?
3. Vems intresse, eller vilkas intressen, är det som styr utredningen i ett LVU-mål?
4. Hur påverkar detta intresse, eller dessa intressen, rättens initiativ till utredning i ett LVU-mål?
5. I fall då rätten tar initiativ till en komplettering i ett LVU-mål, får initiativet vara till hjälp för socialnämnden/det allmänna?
6. Påverkar 1 § 5 st LVU rättens utredningsansvar? Om ja, hur?
7. Kan 1 § 5 st LVU tolkas som en befogenhet för rätten att genom officialprövning vidga socialnämndens/det allmännas yrkande?

Tillvägagångssätt

Jag önskar att få ställa redovisade frågor över telefon och även att spela in vårt samtal. Anledningen till att jag vill spela in samtalet är att det underlättar intervjun för mig då jag enbart behöver lyssna till era svar och inte anteckna samtidigt. Inspelningen av vårt samtal kommer därefter enbart att användas som ett hjälpmedel vid författandet av en intervjubilaga till examensarbetet. När intervjubilagan är färdigställd kommer inspelningsrader att raderas. Om ni inte vill genomföra intervjun på önskat sätt är jag självklart lyhörd.

Om ni vill bistå med en intervju önskar jag att ni tar kontakt med mig antingen via e-post och anger ert telefonnummer tillsammans med tid och datum för samtal, eller via telefon. Om ni har några frågor, ta gärna kontakt med mig.

Min handledare är Titti Mattsson och kan nås på 046-222 10 24.

Med vänlig hälsning

Anders Hamlin
Löjtnantsgatan 6
211 50 MALMÖ
andershamlin@gmail.com
040-602 40 24/0709-813 113

Käll- och litteraturförteckning

Författningar

SFS 1940:740	Rättegångsbalk
SFS 1949:381	Föräldrabalk
SFS 1971:291	Förvaltningsprocesslag
SFS 1990:52	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga
SFS 1994:1219	Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
SFS 1996:1620	Lag om offentligt biträde
SFS 2001:453	Socialtjänstlag
SFS 2001:937	Socialtjänstförordning
SFS 2003:406	Lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SFS 2007:1312	Lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SOSFS 2006:12	Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga

Propositioner

Prop. 1971:30	Förvaltningsrättsreform. omorganisation av förvaltningsrättskipningen, förvaltningslag, förvaltningsprocesslag, m.m.
Prop. 1979/80:1	Del A, Regeringens proposition om socialtjänsten
Prop. 1989/90:28	Vård i vissa fall av barn och ungdomar
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 1996/97:124	Ändring i socialtjänstlagen

Forts. propositioner

- Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer
- Prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.

Statens offentliga utredningar

- SOU 1991:106,
Del A Domstolarna inför 2000-talet. Arbetsuppgifter och förfaranderegler. Betänkande av domstolsutredningen
- SOU 1991:106,
Del B Domstolarna inför 2000-talet. Lagtext, specialmotivering och bilagor. Betänkande av domstolsutredningen
- SOU 2000:77 Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Betänkande av LVU-utredningen

Litteratur

- Bernitz, Ulf, m.fl., Finna rätt. Juristens källmaterial och arbetsmetoder, uppl.9, Norstedts juridik, 2006
- Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, uppl. 3, Norstedts juridik, 2006
- Diesen, Christian, m.fl., Bevisprövning i förvaltningsmål. BEVIS 7, Norstedts juridik, 2003
- Ekelöf, Per Olof, m.fl., Rättegång. Häfte 1, uppl. 8, Norstedts juridik, 2002
- Lavin, Rune, Gäst hos Försäkringsöverdomstolen. En professor möter verkligheten, Norstedts juridikförlag, 1991
- Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Juristförlaget i Lund, 2002
- Ragnemalm, Hans, Förvaltningsprocessrättens grunder, uppl. 8, Jure, 2007
- Samuelsson, Joel, m.fl., Tolkning och tillämpning, uppl. 2, Iustus, 2003
- Wennergren, Bertil, Förvaltningsprocesslagen m.m. En kommentar, uppl. 5, Norstedts juridik, 2005

Tidskrifter

Lavin, Rune, Förvaltningsprocessen år 2000, Juridisk Tidskrift, 2000-01, s. 93-110

Petrén, Gustaf, Om förvaltningsdomstols utredningsplikt, Förvaltningsrättslig Tidskrift, 1977, s. 154-166

Rättsfallsförteckning

Mål från Regeringsrätten

RA 84 2:31
RA 1974 ref. 29
RA 1989 ref. 67
RA 1990 ref. 64
RA 1995 ref. 38
RA 1995 ref. 46
RA 1996 ref. 61
RA 1996 ref. 91
RA 1996 not. 81
RA 2001 ref. 61
RA 2002 ref. 22
RA 2005 ref. 66
RA 2006 ref. 46

Mål från Migrationsöverdomstolen

MIG 2006:1
MIG 2006:7

Beslut av Justitieombudsmannen

JO 1996/97, s. 135